קריטיק

ערשיינט יעדען חודש
רעדאגירט פון משה זילבורג

אינהאלט

משה זילבורג / סקעפטיקער
מלך ראוויטש / דאס דריטע, דאס לעצטע מלכות
נ. ווייניג / אין די טריט פון א נייעם יודישען סטיל
ה. לייוויק / פערזען
פרץ מארקיש / פון ציקל: אין דרויסען
מלך ראוויטש / דאס איינזאמע ליד פון מיין לעבען
יונה ראזענפעלד / מאדאם רויטמאן
דער פנקס (נאטיצען). אנ'ענטפער פון אמעריקאנער חבר, דער גאליציאנער דיכטער,
היינע אין אימבערס שפיגעל, ערקלערונג

ארויסגעגעבען פון דער קאָאָפעראַטיווער אָפּטיילונג „קריטיק" ביים פאַרלאַג „דער קוואַל" ווין

העפט ז' צווייטער יאָרגאַנג 25 יאַנואַר 1921

„Kritik", Literarische Monatschrift
Wien II,. Taborstrasse Nr. 7

אַבאָנעמענט:

פאַר דייטש־עסטרייך: אַ האַלב יאָהר 60 קר.
פאַר דייטשלאַנד: אַ האַלב יאָהר 18 מק.
איינצעלנומער אין דייטש־עסטרייך 10 קרוינען

פאַר פוילען: אַ האַלב יאָהר 60 מאַרק
פאַר אַמעריקע: אַ האַלב יאָהר 120 סענט
איינצעלנומער אין אויסלאַנד לויט אַבאָנעמענט

פאַרלאַג „דער קוואַל"
Wien, II. Taborstrasse 7/12

בער האָראָוויץ
פון מיין היים אין די בערג
געדיכטען

יוסף לעווי
פרומע געזאַנגען
געדיכטען

טויט־ציקלוס
צוזאַמענגעשטעלט פון מלך ראַוויטש
פראַכטאויסגאַבע

יודישע פאָלקסביבליאָטעק
ערשטע סעריע: פינף נפטרים
פראַנמענטען פון:
1. שלום עליכם מיט א הקדמה פון מענדעל זינגער
2. יצחק לייב פרץ מיט א הקדמה פון משה זילבורג
3. מענדעלע מוכר ספרים מיט א הקדמה פון משה גראָס
4. שמעון שמואל פרוג מיט א הקדמה פון מלך ראוויטש
5. יעקב דינעזאָהן מיט א הקדמה פון בן־יעקב
די ערשטע סעריע איז קינסטלעריש באצירט
פון דעם בעקאַנטען מאַלער אוריאל בירנבוים

שוין ערשינען
דוד קעניגסבערג
הונדערט סאָנעטען

אין דרוק געפינען זיך:
אוריאל־בירנבוים־אלבום
צייכנונגען צו:
שלום עליכם / י. ל. פרץ / מענדעלע
מוכר ספרים / ש. ש. פרוג / י. דינעזאָהן
י. י. לינעצקי
דאָס פוילישע יונגעל
הקדמה פון משה זילבורג

אונזער פאַרלאַג האָט איבער־
נענומען די פאַרטרעטונג פונ'ם
„נייעם פאַרלאַג" אין וואַרשע
אין „נייעם פאַרלאַג" זענען ביז
איצט ערשינען ביכער פון:
דוד איינהאָרן / נח פרילוצקי / ש. י.
סטופניצקי / דר. שלמה עטינגער
נחום שטיף / ש. ראָזענפעלד / יואל
מאַסטבוים / הענריק שענקעוויטש

אונזערע פאַרטרעטער זענען:
פאַר אמעריקא:
Farlag „AMERIKA" New-York 215 East Broadway
פאַר פוילען:
„Najer Farlag" Warschau, Dzika Nr. 3/21
פאַר מזרח־גאַליציען:
N. Siegel Lemberg, Pasaż Hausmana 8
פאַר ארגענטיניע:
Bumaschny & Fain Buenos-Aires 752 Ombu
פאַר רומעניע:
Jacob Groper, Bucarest, Strada Lucaci 24

Verantw. Red. Z. Ch. Bergner Druck: „Union" Wien, IX. Liechtensteinstrasse 21

אין די נעכסטע נומערן וועלען געדרוקט ווערן:

ארטיקלען פֿון: א. באשין, נ. ווייניג, משה גראָס, משה זילבוּרג, צבי דיזנדרוק א. א.

ערצעהלונגען פֿון: יונה ראָזענפֿעלד, יואל מאסטבוים, א. מ. פֿוקס, משה זילבורג, ברוך גלאזמאן, בער האַראָוויץ א. א.

לידער פֿון: יעקב גראָפער (בוקארעסט), מלך כמיעלניצקי, ל. קוויטקא, דוד האַשטיין א. א.

איבערזעצונגען: «צוועלף» פֿון אלעקסאנדער בלאָק, איבערזעצט פֿון משה לוויטין.

רעדאַקציע:

M. SILBURG. WIEN XVIII. KARL LUDWIGSTRASSE 5/10

אונזערע מיטאַרבייטער:

דוד איינהאָרן · דוד איגנאַטאָוו, (ניו־יאָרק) / ראובן אייזלאַנד (ניו־יאָרק) / אַל. גוריה, (ניו־יאָרק) / דוד בערגעלסאָן / ברוך גלאַזמאַן, (ניו־יאָרק) / משה גראָס · נפתלי גראָס, (פֿילאַדעלפֿיע) צבי דיזנדרוק / דער נסתר / בער האַראָוויץ / מ. ד. האפשטיין נ. ווייניג / י. מ. וויסענבערג / משה זילבוּרג / א. באשין מלך כמיעלניצקי / משה לוושין / זישא לאנדוי, (ניו־יאָרק) יוסף לעווי / ב. לאַפּין, (ניו־יאָרק) / ה. לייוויק, (ניו־יאָרק) מאַני לייב, (ניו־יאָרק) / ל. מילער, (ניו־יאָרק) / יואל מאַסטבוים ש. ניגער / א. מ. פֿוקס / נח פּרילוצקי / ל. קוויטקא / דוד קעניגסבערג · יונה ראָזענפֿעלד / א. ראָזבני, (ירושלים) א. ראַבאָי, (ניו־יאָרק) / מלך ראַוויטש א. א. (די וויטערדיגע רשימה קומט)

*

די נאהענטע מיטאַרבייטער פֿון דער «קריטיק» האבן זיך אפֿיציעל אָרגאַניזירט אין א גרופּע, וועלכע גיט אַרויס אויף קאָאָפּעראַטיוו יסודות די צייטשריפֿט «קריטיק» אין די אייגענע ווערק פֿון איהרע מיטגלידער.

*

אַזוי איז שוין די ווירקונג פֿון יעדער קאַטאַסטראָפֿע: דעם גלויבינעם שטארקט זי אין זיין אמונה, דעם סקעפּטיקער וואַרפֿט זי אין א תהום פֿון עצבות און מרה שחורה: דעם גלויבינעם מראָנט זי צו נעהנטער צו די אויגען דעם «אחרית הימים», דעם סקעפּטיקער טראָנט זי צו צום נאָז דעם סוילען ריח און דעם שטויב פֿון די איינענפֿאַלענע חורבות . . .

אויף די חורבות פֿון אונזער וועלטל שטעהט דער סקעפּטיקער צוויישען דעם בענרעניצט־נאנצען און פֿערצווייפֿעלטען ציוניסט, וואָס זעהט די איינצינע ישועה סאָר זיין פֿאָלק אין ארץ ישראל און צוויישען דעם קרבנ׳יש נאנצען, יודישען סאָציאַליסט, וואָס זעהט די ישועה פֿון זיין פֿאָלק אין דער גאולה פֿון דער גאנצער וועלט.

איינער איז דער סקעפּטיקער אין זיין מין און דריי נעשטאַלטען האט ער. ער בעווייזט זיך סאָר אונז אין נעשטאַלט פֿון יענעם אינדיווידּ, וועלכער האט א הארץ, וואָס קלאַפּט אמאָל סאָר יענעם אין אַמאָל סאָר דעם. תמיד זוכט ער סאָר זיך עפּעס אַזוינס, וואָס «פּאסט» צו איהם, וואַרט אם אין סערלענענהייט און נעפּינט עס, ווי דער שטיינער, קיינמאָל נישט. יעדער איבערציינט־שטאַרקע שטים, יעדער התלהבות׳דיגער מאָמענט אויף איין זייט, וואַרפֿט אויף איהם אנ׳אימה, מאַכט איהם נאַנץ בטל און ציהט איהם צו אויף אַ ווייל צו זיך. דערפֿאָר האלט ער בסתר, ביידע הענד גרייט — איינע שטעקט דאָ און איינע דאָרט. וועדט ער אָבער, סוף כל סוף, פֿערשלעפּט אין איין זייט—בלייבט ער דער עקר, דער מענש אהן נשמה. דאָס איז דער טיפּ פֿון בעקאַנטען סימפּאטיקער־נאכלויפֿער, דער «ערב רב» פֿון יעדער אידעע.

דער איז אומעטום, אין אַלע ציטטען און קוטט קיינמאָל אין חשבון ניט. און ווידער בעווייזט ער זיך אין א נעשטאַלט פֿון איינעם, וואָס האט צווי סאל־דען ארום די ליפּען — א נעפּס פֿון אירגעניע און בטול סאר אלץ. זיין שיידעל איז פֿול מיט די חורבונות פֿון אלע עפּאכעם פֿון דער מענשליכער היסטאריע; אין יעדעם קעמערל פֿון זיין מח ליגט מקובר דער חורבן פֿון א דור . . . ער פֿיהרט אייך זיי אויף אויפֿ׳ן האנד, ווי אויפֿ׳ן עקראן, מיט אלע היסטאָרישע פֿרטים. זיין קוק איז ווי איינער, וואס וואַרט שוין אויף אונזער חורבן אין איז זיכער אין איהם . . . ער האָט זעהר א ווייטען אויג אוּן לייענט אין דער צוקונפֿט, ווי אין אן׳אפּענעם בוך, און דערפֿאר קוקט ער אויף אונז תמיד מיט א רחמנות נעפּיהל. «טרויט איהם, ער וואָלט אויך וועלען גלויבען, אָבער ער קען, זאגט ער, דעם מענשען! . .» ער שטעהט אונז יעדערן הינטער׳ן רוקען, נעהט אונז נאך, ווי א שאטען, גנב׳עט זיך אַריין, אונבעמערקטערהייט אין אונז . . .

דער וועט אייביג זיין אוּן לאַנג וועט דויערען דער קאמף מיט איהם.

אין איבער די דאָזיגע צווי נעשטאַלטען, די שאטענס פֿון אונזער אייביגער שוואַבקייט, שטעהט א נייע נעשטאלט — דער אומרוהיגער שאטען פֿון אונזער צייט. די נייע צייט, די איבערגעצייטינטע, האט איהם געבוירען — דעם אינטוי־לעקטועלען סקעפּטיקער. יענער, ביי וועמען דער סקעפּטיציזם איז א טין לעבענס־טעאריע, א נאַנצע וועלט־אנשויאונג: דער שפּילעוודיגער אייראפּעאישער סקעפּ־

טיציזם פון עסטעט־דעקאנדענט, ביי אונז געמישט מיט'ן אלטען בית המדרש פלפול. ער שעפט פון איהם זיין גאנצע חיונה, און ליידט ער דערביי, ווי עס טרעפט אפט ביי דעם מין, האט ער אבער אויך דערפון זיין בעזונדערע הנאה . . . עס איז קיין ספק ניט, אז, אין זיין תוך שטעהט ער זעהר נאהענט צו יעדער ערשיי־נונג פון לעבען און ווערט בערירט פון איהר — דערפאר איז ער טאקע אַזוי אל־זייטיג און תמיד טאלעראנט, פול מיט פערשטענדעניש, פאר יעדער מיינונג. דערהערט ער א שטים, פון טיפען הארצען, וואס רופט ערגיץ־וואוהין — אַזוי קומט ער גלייך מיט זיין הויפט טענה: "פון וואנען ווייסטו, אַז דער אמת איז ביי דיר?" ער, דער נישט־געראטענער געוויקס פון דער אוננאַטירליכער צייט, קען פערשטעהט זיך, בשום אופן נישט תופס זיין, אַז איין אמת איז נאר דא, און דאָס איז דער פרימיטיווער, דער אור־נאטירליכער. (נישט אומזיסט שטעהט ביים היינטיגען מענשען אלס העכסטער אידעאל די קאמוניסטישע פארם פון לעבען, די פרימיטיווסטע און נאטירליכסטע.) זאגסטו, למשל, ארויס דעם פשוט'ן אמת, אַז די יודישע שפראַך איז אונזער איינציגער לעבעדיגער אבר, אהן וועלכען די ווייטערדיגע יודישע עקזיסטענץ אלס פאלק, איז א חוזק, אַלזא אַזוי פרימיטיוו און נאַטירליך — האט ער שוין גרייט פאַר אייך עפעס א מין "יודישקייט", וואָס איז "אפשר" נאך דער מיינונג פון אַנדערע, וויכטיגער פאר דער יודישער שפראך. וואָס איז דאס אזוינס פאר אמאטעריע? אפשר יענע "יודישקייט" פון די מוסר ספרים, וואָס ליגט אין שטויב ביי דער "אגודת ישראל", אדער אפשר דאָס "יהדות" פון דעם עקר קלויזנער און דעם יונקערישען הערמאן כהן? און אפשר גאר די אַמעריקאַנישע רעוורענדען־יודישקייט? הויבסטו אויף א העכערען טאן, שרייסט אַרויס דיין וועהטאג אין דעם וועהטאָג פון אונז אלעמען, דערמאנט ער דיר תכף אין בעשיידענקייט, שיקט ער דיר צום תהילים נאך טרייסט, אונזער בעקאַנטע, פאליאטיווע רפואה. אַי אונזער וואונד איז שוין אַזוי בראַנדיג אז קיין תהילים־פלאסטערל קען שוין דא גאר ניט העלפען, אַי קיינעם פון אונז פאלט גאר ניט איין צו זוכען "טרייסט", בשעת עס שטעהט אויפ'ן סדר היום די גרונד־אומענדערונג פון אונזער לעבען, — דערצו איז ער עסטעט, וואס טראגט אין זיך, אזוי צו זא־גען, אַלע "ווערטען" און קען זיך פון איינעם ניט אפזאגען. ער איז, אייגענטליך, אין תוך, גאר מסכים מיט אונז און דאך האט ער זיך תמיד זיין "אפשר", און גראבט זיך, אַזוי זיך, פון הנאה וועגען, א תהום'ל צווישען זיך און אונז.

דער איז נאר א צייט־שאטען, דער איז אונזער קראנקער חבר: דורך אונזערע ליידען וועט ער גענעזען.

אבער, ווי פרעמד ער איז אונז, אונזער גאנצען מהות, דער טיפ פון סקעפטיקער, בעזונדערס זיין לעצטע געשטאלט! דער אלטער יודישער בטחון, דער פאסיווער און מויער־שטארקער — האט איהם נישט צוגעלאָזט צו זיך. דער נייער בטחון, דער אקטיווער, דער בויענדיגער האט איהם גאר נישט געקענט, בשעת אין דער אלטער אייראפע האט ער שוין אומגעשפאצירט איבער אלע בולווארען. דער רוסישער יוד, דער שאפענדיגער און לעבעדיגער, האט אין דער לעצטער עפאָכע אויך עפעס געוואוסט פון סקעפטיציזם, אבער גאר פון אן אנדער מין. זיין סקעפטיציזם איז גיכער געווען א טיפע רעזיגנאציע, אַן אַרט צוזאמענשרומפונג, זיין בעשיידענקייט האט איהם געלייגט שלעסער אויפ'ן מויל. (זיין נישט געלונ־

גענער פראָטאָטיפ איז "דער שטומער" פון א. ווייטער) דאס זענען אבער געווען תמיד נישט מעהר ווי וועהען, "עד יעבור זעם" — ביז דער צאָרן וועט אריבער.

און עס איז גאר קיין חדוש ניט, וואס דוקא אין אמעריקא טרעט איצט אויף די געשטאלט פון "אייראפעאישען סקעפטיקער". דער קראך פון אייראפא האט געווארפען א שווארצען שאטען פון מורא אויף אמעריקא. אהין האט דערגרייכט נאר דער דומפער אפקלאנג, וואס ברענגט ספק, פערווירונג און שוואכקייט אין די הערצער. די אינערליכע עקספלאזיאנען, וואס האבען אין איין און דערזעלבער צייט גערופען צום טויט און צום לעבען — האט אמעריקא ניט דורכגעמאכט. דערפאר איז דארט סקעפטיציזם, אזוי צו זאגען, אין דער מאָדע: ס'איז נאך א בושה צו זיין א גלויביגער, מ'ווערט נאך אויסגעלאכט . . . מ'שעמט זיך אויפצוהויבען א העכערען טאָן.

פאר אונז אבער זענען דא נאר צוויי וועגען: החיים והמות. איבער אונזער חרוב'ער וועלט געהט אום א בת קול, איין און דיזעלבע שטים, וואס רופט צום לעבען און צום טויט. און יענע, וואס קעמפען פאר'ן נייעם לעבען טראגען אין זיך די פערצווייפלונג פון טויט.

אוז מ'שרייט פון וועהטאג, מ'שרייט פון התלהבות — פאר סקעפטיציזם איז קיין פלאַץ נישטא!

מלך ראוויטש / דאָס דריטע, דאָס לעצטע מלכות

גענומען פון בוך "נאקעטע לידער" וואס ערשיינט בקרוב

דעם לעסטערערס ליד געגען דעם גאט

דיר דערווידער, דיר דערווידער!
און די ווערטער טאַנצען מיר פאַר פרייד אין מויל,
און איך וואַרף זיי, ווי אַ זיבענפאַרביגע קויל,
פאַר די פיס דיר,
געץ יהוה!

דיר דערווידער וויל איך מיך אומענדליך פרייהען,
מיט דעם גאַנצען בלאָהען הימעל, און מיט יעדער קרעאטור,
דיר דערווידער וויל איך לאַכען, לאַכען גאר,
דיר דערווידער!

דיר דערווידער און אַקעגען,
וויל איך קיינעמען נישט פרעגען,
און נישט קלערען פון קיין טויט,
כל־זמן ס'בליהט אויף ביימער צוקער
און עס וואַקסט אויף פעלדער ברויט.

דיר דערווידער וויל איך לעבען
ניינציג יאהרען, אֶפשר מעהר;
און אַ טרער
זאָל קיינמאָל נישט אויף מיינע באַקען קומען.

דיר דערווידער, דיר — דערווידער!
אַזאַ וואָרט, אַזאַ מין וואָרט —
שרייען שרייט עס אויף מיט לידער,
און די לידער שטעהען אויף,
ווי די הינד, די יונגע און קודלאַטע הינד,
דיר דערווידער!

פֿאַר דעם מענש

ליבער איז מיר שוין דער מאַן, דער גייסטיג שוואַכער,
וואָס געוועלטיגט איבער אַ פאָר האַרטע, מוסקוליארנע הענד,
און געוועלטיגט איבער ניינציג הארטע יאהר,
און איבער מחנות ווילדע שקצים און געזונטע שיקסעס, ביז צום פערטען דור,
וואָס איז אַן אַרבעטאָרער אין א שטיינבראָך,
אָדער פֿערדקנעכט אין א גרויסען גוט.

ליבער איז ער מיר, ווי דער קראַנקער למדן, וועלכער גריבעלט איבער אַלטע ביכער,
היינט האָט ער אַלע וועלטענרעטענישען אויסגעלייגט,
און מאָרגען איז ער מיט זיין אייגען ווערק נישט זיכער.
און איבער זיינע אַכט־און־צוואָנציג יאָהרען
ליגט אַ שאָטען פֿון דעם טויט,
און מיט ציטערדיגע קלוגע, קראַנקע פֿינגער
פֿיהרט ער אומעטיג צום מויל דאָס דינע ברויט.
און קען די פֿרויען נור פֿון מילדע דיכטערס לידער,
נישט פֿון זיין אייגען שטרויען נאַכטגעלעגער:
און איז אַ צערטרעגער
פֿון קולטור, פֿון עטהאָס, גייסט און פֿון באַצילוס פֿון דער לונגענקרענק.

דאַפֿאַר איז ליבער מיר דער מאַן, דער גייסטיג שוואַכער,
וואָס אַרבעט אין א שטיינבראָך, אָדער היט
אַ סאָד פֿאַר נאַכטליכע גנבים,
אָדער איז אַ שטאַל־יונג ביי די סוסים אין אַ גרויסען גוט,
אָדער גאָר אַ רויער, רויטער רייטער
אין די באַפֿרייער־ארמעען
פֿון דער רוסישער סאָוויעטען־רעפובליק.

נ. ווייניג / אין די טריט פֿון א נייעם יודישען סטיל

ג

אסקאר אוואיילד:
„דער אמת'ער סוד פון דער וועלט
ליגט אין דעם וואס מען זעהט
און ניט אין דעם אומזיכטבארען."

אויפ'ן שוועל פון דער יודישער מאָדערנער פאָעזיע בעווייזט זיך א קענטיגע גרופע פון דיכטער, וואס צייכענט אן דעם וועג און גיט דעם גרונד־טאָן פאר דער ביז־איצטיגער און ווייטערדיגער אנטוויקלונג. אויפ'ן ערשטען קוק וועלען זיי זיך אויסדאכטען פאר גאר בעזונדערע ליטעראַרישע פיזיאנאמיעס. ווען מען ציהט אבער צווישען זיי א ליניע, וועט זיך באלד ארויסווייזען, אז עס זענען דאך פאראן מאמענטען, וועלכע קניפען צונויף דאס פערשידענאַרטיגע פון זייער ליטעראַרישער בעטעטיגונג. עס וועט זיך ווייזען, אז דער גרונדטאָן פון זייער שאַפֿען, איז א געמיינזאמער קוואַל פאר די קינסטלערישע אויסדרוקען. און דא ווידער קאן מען זיי בשום אופן נישט אפשיידען פון דעם אלעמען, וואס איז געווען ארום זיי אין דער קולטורוועלט. עס איז מעהר ווי אן אויבענאויפיג פארקוקען זיך אויף דעם גאנצען שאפען פונם קולטורעלען אייראָפאַ אין די צייטען, ווען עס האבען געשאפען ווערלען און באָדלער, געאָרגע און האָפמאַנסטאַל, באַלמאָנט און סאָלאָגוב. סטאף און פשיבישעווסקי, האמסון און אנדערע. די צייט, דער צייט־גייסט (אָ, דער פארשאָלטענער צייט־גייסט!) האט אויך בעלעקט מיט אירע פֿאליעס דאס קליינע, יונגע, יודישע אינזעלע: און נישט אומזיסט רופט זיך די דאזיגע תקופה אזוי גערען אָן: די נעאָראָמאנטישע. און נישט אומזיסט האט אויך ביי אונז דער ראָמאנטיזם אזעלכע טיפֿע וואורצלען. אלץ האט זיין סבה און אלץ בינדט זיך אין פעסטע רינגעלעך און קייטעלעך.

און אויב עס האט געקאנט אריינדרינגען אין אונזער ליטעראטור דער נעאָ־ראָמאנטישער און אימפרעסיאָניסטישער גייסט פון אייראָפע, איז עס נאָר א דאנק די ספעציפישע, גייסטיגע ירושה, וועלכע איז מעכאַניש און אויטאָמאטיש איבער־געגאנגען פון דעם יודיש־ראָמאַנטישען גלות־שמערץ און טאקע אלס פועל־יוצא דערפון.

דער נע ונד־גייסט, וואס קוים־קוים ער דערמאנט זיך אן דער פערגאנגענהייט (ער דערמאנט זיך אפילו א ביסעל יאָ, נאָר ס'פעהלט אים אויס דער ברייטער פערספעקטיווישער פארנעם), און ווייסט נישט וואו אהין, האט געמוזט געפינען זיין אויספלוס, די רינע, דורך וועלכער עס האט זיך געקאָנט צוגיסען און פאר־וואנדלען אין אנדערע פארמען, אויב די ביזאיצטיגע האבען נישט דערפילט זייערע אויפגאבען. און דער גייסט האט זיך מאָדערניזירט אדער ווי עס זאָגט דער יודיש־אמעריקאנער מאלער טאָפעל: „מאָדערניזם איז אלזאָ, ווי איינער וואָלט זאגען „היינט"; אימער איז „היינט". דאך אן אנדערער „היינט": דער דאָזיגער צייטגייסט האט געשטרעבט צו די פולקומסטע אויסדרוקס־פאָרמען פונם יודישען לעבען, און אלס אזעלכער האט ער זיך אנגעהויבען צונויפצוקלייבען און בילדען א געוויסע גאנצקייט, א סטיל. דער פסיכישער געביי האט זיינע אָרגאנישע בעדערפענישען, וועלכע ער טראַכט צו בעפרידיגען און רעאַליזירען, און דוקא פולקאָמען.

א צינישען ביישפיל פאר אזא פולקאמענער פאָרם־רעאַליזאַציע פון אָטאָ דעם אימפרעסיאָניסטישען געדאנקען־גאנג געפינט מען ביי זישא לאנדוי:

אַ וועלט פון מאָרד, פון אומגעשיק און פון פיינען,
עס איז זיין קבר שוין פאר מיר געגרייט —
דאָך קומט מיין שעה, זאלסטו פאר מיר ערשיינען,
באווייז זיך כלה, חלום אין מיין פרייד!

דערווייל איז גוט מיר דא אויף דער ווערא̇נדע,
ארום די בערג — ווי זיילען טויטע רוה,
און גוט איז מיר, וואס איך בין זישא לאנדוי,
און גוט איז אלעס, וואס איך טראכט און טו!

די דאזיגע פרייע בעקענטעניש, וואס קריסטאליזירט אזוי קלאר די גאנצע דעקא־דענטישע (אויב מ׳קאן זי לעת עתה אזוי אנרופען) שטעלונג, הייסט: „א הימן". הימן הייסט דאס זינגען פון צופרידענקייט. דער רעליגיעזער מענש זינגט הימנען צו זיין גאָט, ווייל ער איז צופרידען מיט איהם. די צופרידענקייט איז דער עקסטע אויסדרוק פון דעם נישט־וועלען זיך צופאסען צו די פארשידענארטיגע פער־העלטנישען. דער ראָמאַנטיזם האט זיך נישט געקאָנט צופאסען צו דער וועלט, און איז געווען סוביעקטיוו. דער נעאָ־ראָמאַנטיזם וויל זיך נישט צופאסען צו דער וועלט און ווערט דערפאר סוביעקטיוו. ביידע זענען זיי נישט הומאַניסטיש, ווייל זיי טראַכטען נישט אפילו וועגען דעם, צי ס׳איז אפשר דא א דריטער אויס־וועג פון צופאסען די וועלט צו זיך אין א געוויסער מאס. ביידע זענען זיי אידעאַ־ליסטיש, נאר נישט פונם שטאנדפונקט פונם אידעאל. ביידע זענען געווען אידעאליסטיש אינ׳ם הומאַנישען זין פונם ווארט. דאס טיפערע פארשטעהען פונם אידעאליזם איז נישט געווען זייער דאגה.

דער ראָמאַנטיזם האט זיך געדאגה׳ט וועגען דעם גורל פונם קאָלעקטיוו. זיין גורל איז געווען אויך דאס גליק און אומגעשיק פונם יחיד און פארן יחיד. ער האט געוואלט אלץ בעסער זעהן אין דער וועלט, אבער עס האט זיך נאר אויסגעלאזט ביים וועלען צו זעהן דאס בעסערע. זיין יורש האט דאס אפילו שוין נישט געוואָלט, ווייל ער האט עס פראָסט און פשוט נישט געקאנט וועלען. ער האט זיך צוריקגעצויגען אין די שמאלע פיר ווענט פון זיין אייגענעם איך און נאר דאס אויסשליסליך האט געקאנט זיין די מאס און דער באראָמעטער פאר אלע ערשיינונגען. אויב אן ערשיינונג איז געווען אנדערש בעשאפען און דער באַראָ־מעטער איז שוין נישט געווען בכח זי צו בענעמען, דאמאלט האט געקאנט סתם פערלייקענט ווערען די ערשיינונג. וואס עס האבען נישט געקאנט בענעמען די פינף חושים, דאס איז, לכל הפחות, נישט געווען אינטערעסאנט אויף דער וועלט. דערמיט האט זיך געשאפען אַז דאס ארומיגע עקזיסטירט אויף אזויפיל, אויף וויפיל דער יחיד בעמערקט עס, אויף וויפיל עס ברענגט אין ציטערען געוויסע זייטע פון זיין נשמה־אינסטרומענט. און ווייל דער מענש ווייס גאנץ גוט, אז דאס ארומיגע לאזט זיך נישט אזוי לייכט קאנדענזירען אין איין איינציגער פאָרמולע, טראכט ער דערפאר וועגען אנ׳אנדערען אויסוועג. ער שאפט א פארמולע, וועלכע דערלויבט צו קאנדענזירען עס פאר איהם, פאר זיין צופרידענקייט, פאר זיין מנוחה אט די עסטעטישע פארמולע:

פאר מיינע פארנעבעלטע שויבען
הויבען זיך העכער, העכער,
הויכע פארשנייטע דעכער,
הויכע און זילבערנע הויבען.

פאר מיינע פארנעבעלטע שויבען
איבער די הויכע דעכער,
הויבען זיך העכער העכער,
רויכלאך, ווי זילבערנע טויבען.

(מאני לייב: ווינטער)

אדער:

די שפילסט ביים פענסטער. סטונקעלט. ס׳בלייכען נאָטען.
און ביי די זייטען — צוויי פערוויינטע ליכט.
א העלפט אין שיין, א העלפט אין ליכטען שאטען,
בעוועגט זיך קוים דיין מיידעלשעס געזיכט. א. א. וו.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

שאטענס גרינע. דינע צווייגען. ערגיץ וויינט א מאנדאלינע,
ווי א תפלה פון א ווייטער, א לבנה׳גער מדינה.

(לייב ניידוס)

די העכסטע אָבער מדרגה פון דער אפגעזונדערטער רואיגקייט האט דער־גרייכט משה טייטש. דער אלגעמיינער איינדרוק פון זיין טאָן איז די פארגלי־ווערטקייט, כמעט א קאלטקייט. ביי אים איז נישט פאראן די לירישע בעוועגונג פון סענטימענטען, וועלכע שאפען אַ געוויס קינאָמאַטאָגראַפיש בילד פונם יחידישען אינווייניגסטען ראנגלען זיך מיט דעם פלאָנטער פון ענאָיסטישע גע־פילען; אלץ נעמט אן די פאָרם פון א פאָסטומענט, פון סקולפטורען, אויפגע־שטעלטע אויף די פלעצער פון די גרויסע שטעט. אויב דאס איז אביעקטיווקייט, איז עס די העכסטע מאס פון איהר. אבער די דאזיגע אביעקטיווקייט איז גיכער א פארם פון א פרוב אבצוטויטען די וואלענדיגע געפילען און שאפען אזויערנאך דאס שאטענבילד פון א פארט אינם וואגלענדיגען לעבען, וואס קאלערט און קייקעלט ארום מיט בילדער און ערשיינונגען, וועלכע פראלען אזוי לאנג אויף די מענשליכע נשמה, ביז זי ווערט מיד און האט נור איין חשק: צו פאַרמאכען די אויגען און צו אנדרימלען אין א זיסען שלאף פון פארגעסען אין אלץ. (היינע: „שאָטענקושען׳ שאָטענליבע׳ שאַטענלעבען" . . .) נאכט, לבנה און שטערען, און נאך איינס: דאס פאררופען זיך אויף דעם בעגריף פון דורות, איז דאס ליבלינגס־מאכל פון דעם שאפונגס־טיפ.

אונזערע יודישע דיכטער האבען זיך פארליבט מיט א מאדנער עקשנות אינם זינאונטערגאנג. דער טייטש איז פראסט. דער זונאוטערגאנג פירט אריין אין דאס קיניגרייך פון נאכט, וואו ספאלט אוועק די אחריות פאר אלץ וואס מען טוט און טראכט. די נאכט איז די ממשלה פון מעפיסטאָ, און ער טוט אויך אלץ אהן אחריות, ווייל דאס בייזע פילט נישט דעם פערלאנג פון אזא בעדער־פעניש. און ווען מען שטעלט זיך מחוץ פון ביידע בעגריפען פון גוטס און און שלעכטס, דאמאלס פאלט אודאי אוועק יעדעס געפיל פון אחריות און דער ניהיליזם

הייליגט זיין יום־טוב. דער ליריזם פונם אויסדרוק איז דער ניהיליזם פון דער וועלטאָנשויאונג. די אלע פרובען פון יודישער דראמאטיק זענען נישט מער ווי אין אן אנדערער פארם אויסגעדריקטע לירישע שטימונגען, וואו מיר וועלען זיך נישט אָנכאפען, וועלען מיר דערטאפען די סמנים. לירוזם פארענגט דעם קרייז פון נאטירליכער עקספאנזיע און באגרענעצט זי אויף די מענשליכע נשמה, נישט אויף דעם מענש גופא. און אונטער דעם בעגריף נשמה האט מען דוקא פארשטאנען די מעגליכקייטען פון רעצעפציע ד. ה. פון צונעמען די דרויסענדיגע איינדריקען, וועלכע עס פירען די חושים דורך די אויפנעם־נערווען צו דער צענטראלע, צום מח. אזוי ארום האט זיך געשאפען א טעאריע פון פאטאליסטישער איינדרוקס־מעגליכקייט, אהן דעם צווייטען פאָליוס פון אקטיווען אויסדרוקס־קענען. און אזוי, ווי ספאסירט, אז אויפן וועג פון דעם אויפנעם־נערוו ביז צום מח, ווערט דאס אויפגענומענע בילד פארשוועכט אדער אויסגע־בילדעט, ענשטעהט אין דער צענטראלע אן אנדער בילד, וואס האט שוין נישט די פריערדיגע קלארקייט, עס איז סוף כל סוף אנדערש. די אימפרעסיאניס־טישע עסטעטיק מאכט פון דעם חסרון א מעלה און זאגט, אז דאס נעפעלדיגע, אלזאָ דער עלעמענט, וואס רופט ארויס שטימונג, איז דער עיקר. שטימונג ענטשטעהט ביי־נישט־בעגרעניצטע פסיכאלאָגישע עלעמענטען וואו ס'איז צושטערט געווארען די שיידעוואנד און אלין גיסט זיך איבער איינס אינם צווייטען, פסיכישע שטימונג און פסיכישע קאָנטראלע קאָנען זיך ביידע נישט ליידען. דער צושטאנד פון קאָנטראלע שאפט מעטאפיזיק ווען ער ברענגט דאס ארומיגע, וואס איז צוטיילט אין פערשיעדענארטיגע ערשיינונגען, אין א געוויסע בעציהונג צווישען זיך. די שטימונג שאפט אב די בעציהונג. די קאָנסעקווענץ פון יענער וואלט געווען אן עטישע עסטעטיק, פון דער ווידער שאפט אן אוממאָראלישע עסטעטיק, קונסט לשם קונסט. (דערמיט איז נאך נישט געזאָגט געווארען, אז קונסט עקזיסטירט לשם געוויסע אידעאלען, ווי עס דרשנט די צווייטע טעאָריע).

און אין דער צייט איז קיין שום בעגריף נישט געווען פאָפולערער, ווי דער מאָניזם. דער מענש וויל תמיד דאס, וואס ער האט נישט. דאס וואס איז להיפוך צו זיין איצטיגען פארנעם. פילט ער זיך שפל טראכט ער וועגען גאט: זעהט ער זיין קורצלעבינקייט, קלערט ער זיך צו אומשטערבליכקייט: אונטער א ממשלה פון א טיראַן, פון צענטראליזם וויל ער דערגרייכען דעמאָקראַטיע און פעדעראַליזם וכד. ווילט איהר איז עס אייביגע אומצופרידענקייט: איך וויל עס בעסער אנרופען דאס געזעץ פון עצם גלייכע בעשטרעבונגען אדער ווי עמערסאָן דריקט דאס אויס מער פאָעטיש: קרייזען. אויך דער מאָניזם פון אימפרעסיאָניסטישען צייטגייסט איז אזא מין וואונש צום ציל. דער מענש האט נישט געהאט דעם פסיכישען כח צו בענעמען די וועלט אין איהר פארשידענארטיגקייט, די גאנצע וועלט מיט איהרע ערשיינונגען איז איהם צופאלען אויף דריבנע טיילען, מיט וועלכע ער האט זיך נישט געקאנט קיין עצה געבען, זיין וואונש איז טאקע געווען דאס צו פארמיידען. און וויבאלד ער האט עס נישט געקאנט אליין טון, האט ער זיך געשאפען אן אילוזיע, א טעאָרעטיש בילד פון דעם, ווי אזוי עס וואלט געקאנט אנדערש אויסזעהן. אבער א וויכטיגער פועל־יוצא ווערט געשאפען פארן לעבען. דער מאָניסטישער צענטראַל־פונקט איז די מענשליכע נשמה מיט איהרע אויפנעמ־פעהיגקייטען און זי אליין האט

די דעה וועגען דעם, צי עס עקזיסטירט אדער צי עס קאן אדער דארף עקזיסטירען די וועלט. עס ווערט געשאפען אַן אינדיווידואליסטישע אומטאָלעראַנץ, ווייל אלץ וואס איז אויסערהאלב פון די שמאלע רעמלעך פונם אינדיווידום איז נישט גוט, ווי באַלד עס נוצט נישט און לאָזט זיך נישט אויסנוצען פארן יחיד, איז די מלוכה אדער די געזעלשאפט אזוי בעשאפען אז זי ווערט אומליב דעם יחיד, דאן נעגירט ער זיי גאר אין גאַנצען. ער פרובט נישט צו קעמפען מיט זיי, ווייל דאס וואלט שוין געשטערט זיין רוה. זיין אויסלעבען זיך אין קאָנסומציע, נאר ער רוקט א וועק גייסטיג (אָדער ער גלויבט דאס צו טון) אין א זייט דאס מכשול.

דער מענש ציט זיך דערפאר צוריק אין זיין שנעקען־הייזעל און מיט אויפגע־שפיצטע אויערען הערט ער זיך איין אפילו אין די שטילסטע טענער פון זיין חלום. די ליטעראַרישע פארם זאַפט זיך אן מיט מוזיק. די לאָזונג איז: נישט מעלאָדיע פון דער שפראַך, נאר מוזיק. ווייל זי איז אָטא די קונסט, וועלכע איז בכח אויס־צודריקען דאס אינטימסטע, דאס אהנווערטערדיגע, דאס אומבאוואוסטע. די נייע ליטעראַטור וויל אויך דאסזעלבע אויסדריקען, וויל א פאסיגע שפראך געפינען פאר איהרע שטימונגען און דאס נאר דורך דעם, וואס די שפראך זאָל זיך פער־וואַנדלען אין א קרובישען קונסט־אינסטרומענט צו דער מוזיק. נישט בילדער, נאר קלאנגען. ווערלען זאגט אין זיין פראגראם־געדיכט: "מיר ווילען בלויז דעם קלאנג, נישט די שרייענדיגע פארב. ווייל נאר דער קלאנג פאָרט צונויף דעם טרוים מיטן טרוים, די פלייט מיטן האָרן". אין לייב ניידוס וועהלט זיך פאר א מאָטאָ צו זיין באנד "ליריק" ווערלענס ווערטער — De la musique avant Sonte chose. — פאַר אלץ די מוזיק. מוזיק איז אויך דאס קינד פון נאַכט־שטימונגען. די זון קען קיינמאל נישט שפינען אזעלכע מעלאָדישע און האַרציגע מעשהלעך־חלומות, ווי די זילבערנע לבנה. די שאָטענס פון דער נאַכט טוען צונויפגיסען אלץ אהן גרעניצען און אהן קאָנטורען. דער יחיד פערלירט זיך אין דעם אומבעשרייבליכען אין דער נירוואַנאַ, דאס לעבען איז איהם ווייט, עס עקזיסטירט איצט גארנישט און דער טויט ווערט א זיסער חלום פון די, וואס קאָנען נישט לעבען מיט דער זון, מיט דער קאָנטראלע. דער שכל, אלס פסיכאָלאָגישע פונקציע טרעט אב אין גאנצען, עס הערשט איינציג דאס געפיל. דוד איינהארן'ס לעגענדע "די בלאסע בת־מלכה" ווייזט זיך אין נאַכטיגע חרובע הייזלעך".

דערשראָקענע, שטילע, פערטוליעט אין שאָטענס,
פערטיפטע אין זיך אין דער אייגענער שוואַרצקייט,
צעציהען זיך רייען פון פינסטערע הייזער
אין בילדען א גאס נאך א גאס.

און —

עמיין האט זיך פערבענקט . . .
צו דעם בלוי־ווייסען רוים
צו דעם נעץ פון די צערטליכע, ליכטיגע שטראַלען
האט פלוצלינג א שטילע מעלאָדיע דערגרייכט —
ווי א טרוים . . .

(אין א לבנה־נאכט) •

דער שאַפֿונגס־טיפ קאָן נישט אנטייטען מיטן פֿינגער: אט דאס איז דאס דאזיגע
געפֿיל, אנרופֿען עס מיטן נאמען. עס איז בלויז פֿאר אים פֿאראן דער אלגעמיינער
בעגריף פֿון א געפיל. לויט די צוויי הויפטפֿאַקטען ווערט דאס לעבען אנגערופֿען:
דער טאַנץ פֿון ליבע און טויט. דעם פֿערנעפלדיגקייטס־צושטאנד ענטשפרעכט
אויך דער צושטאנד פון ליבע און טויט, וואו עס פארשווינדען אלע חושים אין
איין איינציגקייט. דערפאר דאס שפילען זיך מיטן לעבען. און ווען עס גיט זיך
טיילמאל דאס שפיל נישט איין קומט דער פֿערלאנג נאך טויט. דער דעקאדענ־
טישער שטאנד איז א סמן פון עלטערסשלאפֿקייט.

כ׳האב מיט אייגענע הענד מיין נשמה פֿארברענט,
איהר אש אויף די ווינטען צוזייט.
ניט איך שילט, ניט איך וויין, ניט איך קריין מיט די ציין,
איך גיי מיר ארום שטילערהייט.

און אפשר? . . . אפשר? . . .

האט דער ניט־גוטער מיט מיר זיך געשפילט,
ער האט פון פארציקונג דעם ריח דערפילט:
און דאמאָלט האט ער עס מיין האנט אנגערירט
און האט מיך צום טמא־מזבח פארפירט.

(משה ווארשע)

די נעפעלדיגקייט ווארפט א פלעק, וועלכער קאָן נישט בשום אופן זיך ענט־
וויקלען אין א אויסדריקליכע ליניע: אפילו נישט אין א קאנטור. דער פלעק איז
דערצו כדי צו שאַפֿען ביי דעם, וואס וויל געניסען די קינסט, דעמזעלביגען איינ־
דרוק, וועלכען עס האט איבערגעלעבט דער קינסטלער בשעתן שאפען. ווידער
געהט עס איהם נישט וועגען דער עקספאנזיע פון זיינע אייגענע געפילען אינם
צווייטען מעדיום, נאר וועגען דעם, אז אט דאס מעדיום זאָל קאָנזומירען דעם
קינסטלערס געפילען און נישט מער.

ליליען, ווייסע ליליען שטארבען אויפֿן טייך.
ס׳טוט אויף זיי דער ווינד צום לעצטען מאָל א שלייך,
ס׳טוט פאר זיי דער שטראל צום לעצטען מאָל א לויכט,
און צום לעצטען מאָל דער אווענד־טוי בעהויכט.

(לייב ניידוס: ליליען)

אדער עס פאסירט, אז דער קינסטלער פערמאכט זיך אין די חדרי חדרים פון זיין
איך. וואו ס׳איז אויסגעשלאָסען דאס נאכלעבען פון זיין געפיל דורכן גענוסען,
און ווערט דאדורך עגאָאיסטיש.

די גאס איז שוואך בעלויכטען,
און מענשען געהן נישט פֿיל.
פאר די וואס געהן אין גאס נאך,
איז געהן אין גאס דער ציל.

איך שטעה ביים פענסטער נאַקעט,
און ווייס ניט, וואס מיר איז.
איך קיל אין שויב דעם שטערען
און ס׳ציטערען מיר די פֿיס.

(ראובן אייזלאנד)

דער גייסט פֿילט זיך ארומגערינגעלט מיט פֿערשידענע עקזיסטענצען, פֿרעמדע,
וועלכע ער קאן נישט באגעמען אדער באצווינגען. א וועלט פון שונאים רינגעלט
איהם ארום. די צוברעקעלטע פארשידענאַרטיגקייט מאכט איהם באנג און מורא׳דיג.
ער ווערט נערוועיש. אין דעם כאַאָס פון פרעמדע ערשיינונגען דאַכט זיך איהם אט
אויס, אז ער איז א גאָרנישט, א פיצעלע, אן אַטאָם, וואס ווערט צערדריקט, —
און אט פֿאלט עס אריין אין א צווייטען עקסטרעם און גרויסט זיך. אט דערנידריגט
ער זיך און אָט דערהויבט ער זיך אליין, אין ביידע פאלען אהן קיין מאס. איינמאָל
הימלישע חלומות וואס שפינען א פרכת פון שטערן, און ס׳צווייטע מאל א
נידערגעשלאגעגקייט. דער טיפ פון דעקאַדענטיזם איז נישט געווען ביי אונזערע
ליטעראַטען, געווען איז ער אבער אין אונזער ליטעראטור. נישט ביים יחיד האט
זיך עס געטראָפען אבער ס׳איז געווען א מין ארבייטסצוטיילונג. און אפשר דאס
האט נאך א ביסעל גערא̱טעוועט אונזער ליטעראטור פאר דער שעדליכקייט פון
זיין ערשיינונג.

און דאך האט דער שרייבענדיגער נאך קיינמאל זיך נישט אזוי צופלאָשעט ווי איצט.
די ליטעראטור האָט פארלוירען כמעט דעם טיפֿען קינסטלערישען און מאָראַלי־
שען אינהאלט און האט אנגעהויבען אין א גאר שטארקער מאס צו דריידלען
זיך ארום דעם פראָבלעם פון ליבע, ליריק, ראָמאַן, נאָוועלע, עסקיז (אפילו דער
קריטיקער נח שטיינבערג), זינגען תמיד אין ענליכע און פארשידענע ווריאציעס
דיזעלבע מעלאָדיע אויף איין זייט פון פֿידעל. אויך דא דאס צאפעלדיגע דאס
נערוועזע, דאס ליניענלאָזע, דער פלעק, דער אלגעמיינער געפֿיל. אפילו דא אין
דער ליבע פֿעלט דאס אינדיווידואַליסטישע אויפֿפאסען פונם עצם, כאטש
ס׳דרענגט זיך דער יחיד ארויס אויפֿן פֿאָן.

און ווען מען רעדט וועגען דעם אויספעלען פון דער קלארער און איינפֿאכער
ליניע, וואס באגרעניצט אנ׳ערשיינונג און באצייכענט איר דעם פלאַץ צווישען,
אדער נעבען אנדערע ערשיינונגען, דאן מיינט מענט עס אַזוי, ווי עס האט למשל
דאס געטון ראובן לודוויג אין זיין "אויטאָפאָרטרעט" —

מיך האט צום שפיגעל צוגעצויגען
צוויי טונקלע, ברוינע אויגען,
א בלייך געזיכט,
צוויי ליפען גראָב און ברייט
צושפרייט,
א קאָפ געדיכטע האָר,
א רוקען אויסגעבויגען,
וואס טראגט אויף זיך די לאַסט —
פֿון צוויי־און־צוואַנציג יאָר . . .

זיין קאָנסטרוקציע איז אי איינפאך, אי קאָמפליצירט. איינפאך צוליב דעם, וואס
די אלע אויטאָפארטרעט־סמנים זענען כמעט גראָב־רעאַליסטיש. פון דער צווייטער
זייט אבער איז דא א קאָמפליצירטע אַסאָציאציע, וועלכע רופט ארויס אלס פועל־
יוצא א שטרענגקייט פון א סקולפטאָר. דא פעלען די פרעטענזיעס צו דער וועלט
און צו זיך אליין גופא, עס איז נישט א גאַל־ביטערע רעזיגנאציע. ס'איז דער
שטאנדפונקט פון גובר זיין כדי ווייטער צו שאפען. אזא פסיכאלאָגיע ווייזט אויך
לייוויק ארויס —

אויף די וועגען סיבירער
קען עמיין נאך איצטער געפונען א קנעפעל, א שטריקעל
פון מיינס א צוריסענעם שוך,
א רימענעם פאס, פון א ליימענעם קריגעל א שטיקעל,
א בלעטעל פון הייליגען ביך.

* *
*

אויב ס'איז דער דאזיגער מצב א ירושה פון ראמאנטיזם און האט אין זיך אלע
סמנים פון נישט־דערפולונג פון לעבען און נישט־דערטראגען עס, האט עס אָבער
איין פאזיטיווע בעדייטונג אין אונזער קולטור־לעבען, לאזט איבער איין גרויסע
און זעהר וויכטיגע ירושה פאר די קומענדיגע און דאס איז די שפראך־פיינקייט,
דאס אויסבילדען פון א אינסטרומענט, וועלכעס האט ביז איצט גאר ווייניג זייטען
פארמאגט און איצט איז עס בערייכערט געווארען. די יודישע שפראך איז
געווען הארט, ווען מען דערמאנט זיך נאר אָן ווינטשעווסקי, רייזען און אפילו
מ. ראזענפעלד. יהואש האט געפרובט זי אויסצופיילען א ביסעלע און אריינ־
טראגען ניואַנסען, שאַטירונגען, מעגליכגייטען פון אויסצידרוקען קאמפליצירטערע
לירישע צושטאנדען. די גאנצע ליריק, אויב זי האט נישט בעזונגען סאציאלע
אדער נאציאָנאַלע טעמעס, האט זיך געפילט שפל, צוליבן מאנגעל פון א פאסי־
גען בויגעדיגען ווערטער־אוצר. דאס איז געווען מחמת דערזעלבער אידעאלאגישער
צושפליטערטקייט און אויספעלען פון א סטיל. דער נישט־איינהייטליכער טיפ
און אופן פון צו שאפען זיך וועלטאנשויאונגען האט נישט דערלויבט צו שאפען
די פאסיגע שפראך. נישט אומזיסט האבען א גרויסע שיכות עסטעטישע פרא־
בלעמען מיט די פראבלעמען פון דער שפראך. בענעדעטאָ קראָטשע, איינער
פון די בעדייטענדסטע עסטעטיקער אין די ראָמאַנישע לענדער זאגט, אז "שפראך־
פילאָזאָפיע און קונסט־פילאזאפיע זענען איינס־און־דאסזעלבע" דער צווייפלערי־
שער גייסט פון דער צייט, וואס האט נעמאכט אבהענטיג די נשמות, האט זיך
נישט געקאנט שאפען געפילען אלס שטענדיגע פסיכישע עלעמענטען. דער־
פאר האט ער געלעבט מיט עמפינדונגען, וועלכע זענען לויט זייער נאטור נישט
שטענדיג פליסיג, צוגיסען זיך און געהען פערלוירען און דער טיפענייש. דער
ראָמאנטיזם איז געווען די שטימונג פון צו דערגרייכען הויכע בערג; דער אזוי
גערופענער נעא־ראמאנטיזם האט פארפלייצט זיינע זאמענס אין די טיפקייטען,
וואו עס הערשט א גליטשיגע, מיסטיש־טונקלע שטילקייט, וועלכע זשומעט
פאר זיך אליין א שלאָפליד. דערפאר בעקומט די שפראך א שלאפליד־
כאראקטער.

די פאעטישע נשמה לעבט נישט איבער גאנצקייטען נאר האלבע ווערטער,
האלבע בעגריפען און האלבע טענער, זי דערנענטערט זיך צום מוזיקאלישען
אויסדרוק, וועלכער קאן שאפען אויסשליסליך שטימונגען. שטימונג איז א צו־
שטאנד, אין וועלכען עס איז פאראנען איין מאטיוו און דער ווערט ענטוויקעלט
אויף פערשיעדענע אופנים און רופט ארויס צום סוף די געוואונשענע פסיכאלא־
גישע איינשטעלונג פון די עמפינדונגען. וויל אבער די ליטעראטור דעם ציל
דערגרייכען, מוז זי פערמוזיקאלישען די שפראך און שאפען טיילמאל קלאנג־
אסאָסיאַציעס, אנשטאט בילדער אדער בעגריפען (איינהארן: אין א לבנה־נאכט,
צווישען די זאנגען; טייטש: די ווינטער רויז; ניידום: א כלה־ליד; ביי ניידוסן
די נעמען פון זיינע לידער, ווי: Chanson triste, Andante cantabile, Berceuse,
אדער דאס זוכען פון פאָרמען, וועלכע זענען ביי אונז נישט בענוצט געווען
(אדער זעלטען און צופעליג), ווי מאַדריגאַל, טערצינען, עטיוד, ראָנדאָ, אָקטאַ־
ווען, טראָלעטען, גאַזעלעס: ביי משה בראנדענזאן די יאפאנישע פארם פון
טאנקעס. מען האט געפילט, אז אויב מ'וויל עפעס מער אויסדריקען, מוז מען
זיך שאפען אנדערע מעגליכקייטען און אויסבארגען זיך אנדערע קינסטלערישע
פאָרמען, וועלכע וועלען דערלויבען צו שאַפען אויך א נייע שפראך־קולטור. די
לערערס פאר דעם האט מען זיך אויסגעזוכט דוקא אינם אלגעמיין־אייראפעאישען
קולטור־לעבען און געשאפען אזויערנאך דעם קאנטאקט צווישען דער יודישער
און דער פרעמד־נאציאנאלער קולטור. איינהארן שאפט דעם קלאנגפולען,
מעלאדישען, טעמפעריטען ווער־ליבר; ניידום בעזינגט און חזרט איבער אלע
עקזאָטישע טעמען פונם אייראפעישען דעקאַדענט: ש. י. אימבער קוקט
קנאה'דיג אויף דעם וועג וואס פירט צום איבערמענשען און פערגיסט דערווייל
זיינע טרערען. פבין הירשביין מאכט נאך דעם שאטען פון מעטערלינקישע
סודות: זישא לאַנדוי הופט שפאטענדיג אין זיין סקעפטיציזם און דרעהט
פירועטען; מאני לייב ווערט דער ברייטער שטראָם פון אויסגעשפראכענער לירי־
שער עקספרעסיע. און אנדערע שטערען און שטערנדלאך און שפליטערלעך
מאכען, דרעהען איבער און ניצעווען און שאפען פאר אונז שפעטערע אַ שפראך
צום ווייטערען ווידער אויסבויען. אין דער יודישער שפראך איז געשאפען גע־
ווארען דאס וויכטיגסטע: דער ר י ט ם.
אָט לייוויק:

רויט דער שניי.
איך בין ווייס.
מיינע הענט —
שטיקער אייז . . .

א דרייפוסיגער פערז . . . ער פאדערט א צונויפפרעסונג און איינצייטיג טאָר
נישט צוגעלאזט ווערען צו א סינאקטישען פלאָנטער לויט דעם שטייגער פון
דיכטער־פרייהייט.
עקספערימענטען, פרובען, ווייזונגען און א צואה פאר די קומענדיגע! צושפלי־
טערטקייט, פעראיינזאמקייט, מעכאניסטישע פרינציפען, טיילמאל פארמאליזם
אפילו — א ווארנונג פאר די קומענדיגע! געשאפען אבער אן אָנהויב פון א
שפראך, גוטע מעגליכקייטען פאר ווייטערדיגע שפראָצונגען א ג ע פ ע ס פאר
אנדערע, נייע קולטורווערטען.

(סוף קומט).

ה. לייוויק / פערזען

. . . א טויטער גוף אויף מיינע אקסלען ליגט פערווארפען,
און ניט איך קען זיין שטוב און ניט זיין גרוב געפינען;
ווייל דער, וואס האט אויף מיר דעם גוף ארויפגעווארפען,
האט קוים ארויסגערעדט איין איינציג ווארט: אַנטרינען.

אנטלויפען מיט'ן טויטען גוף — אזוי האב איך פֿארשטאנען
וואוהין? צו וואס? אויף דעם איז מיר קיין וואונק געגעבען;
איז חלום איך אליין, אז ערגעץ איז א לאנד פארהאנען,
וואו טויטע דארפֿען אויפוואכען צוריק צום צווייטען לעבען . . .

מיין חלום וויגט זיך אויף די זיילען שטויב פון אלע וועגען,
מיין חלום דרעהט זיך אין געדרעה מיט אלע פאלענדיגע בלעטער:
און וואס איך זעה, דורך מיין געלויף, און וועמען איך בעגעגען
פערדעק איך און בעהאלט, אין איילעניש, אויף שפעטער — שפעטער.

דער טויטער גוף פערווארפט מיט זיינע אוילענבויגען,
אין קלאַמערט איין מיין האלז אין צוויי געפאסטע רייפען: —
א טאנץ פֿון פייערדיגע רינגען ווערט דאס שווארצאפעל פֿון מיינע אויגען,
און מיינע פיס, נאך פייערדיגער, טאנצענדיגער לייפֿען.

דער טויטער גוף פון איבער מיינע אקסלען הענגט אַרונטער,
ניטא קיין שטוב אין ערגעץ ניט, קיין גרוב דאנעבען: —
איז גוט אזוי, — ווייל איבער מיר אלץ פארבינער און בונטער
געהט אויף מיין חלום פֿונ'ם לאנד פֿון צווייטען לעבען . . .

ניו־יארק

פרץ מארקיש / פֿון ציקל: אין דרויסען

און איך בין אויך ארויס היינט אויפֿן טאג
מיט אָפען מויל.
מיט גרויסע אויגען
פון דיינע יונגע ברוסטען, פריהלינג, זויגען!

צעכראסטעט, נאַקעט, הויל,
צווישען צווייגן־בראָך פארדארטס
דיר א מתנה כ'טראָג:
— מיין הארץ
און מיין פאטלאטע קאָפ!

און איך בין אויך ארויס היינט אויפ'ן פריהלינג־פלאץ
מיט אלע בהמות גלייך,
מיט'ן צעלאזטען טייך
און מיט דער גארער וועלט, —
מיין כוס, מיין גאלדענעם נעם איך מיר אָפ
פון דער צעשמעלצטער גאלדענער און פייעריגער טאץ . . .

סקריפען שוין רעדער דארע אויף די אַקסען,
שלאָגען זיך טלוהען פערדעשע מיט הוילען שטיין,
גלייך ווי פון שרעק און קעלט
ציטערען, קלינגענדיג, עמיצנס ציין . . .

נאר מיר אליין
דאכט שטום זיך אויס,
אז פול און גרויס
ווער איך מיט בלעטעלאך בעוואקסען . . .
היי, קום צו מיר, ווער גאט אין הארצען האט און רייס!
איך ווייס היינט ניט, צי כ'האב א היים!
מיט ווינט מיין הארץ מיין הונגעריגס איך שטאָפ
און אזוי נאָהענט פליהען פייגעלעך ארום מיין קאָפ,
גלייך לעם א בוים,
גלייך נעסטעלעך זיי ווילען פלעכטען זיך
ביי מיר פון קליין ביז גרויס, —
און שרייען זיי, און פילדערען, און יעדער טראגט מיר א נייס,
ניט זאגט מיר, טייערע, איך ווייס! . .

יעקאטערינאסלאוו, 1919

מלך ראוויטש / דאס איינזאמע ליד־פֿון מיין לעבען

צו זינגען מיט א מאנאטאנעם. ציגיינערישען סטעפ־ניגון
לייב קוויטקאָ'ן, א' ווייטער גרוס

צווישען לויטער קראַנקע איינער א געזונטער זיין,
איז, זאג איך דיר, א ווילדע, אזא ווילדע פיין.
צווישען לויטער וויינענדיגע איינער לאַכען
קעהר צו די אויסטערליישע זאַכען.
צווישען לויטער קלאָגענדיגע איינער זינגען,
אז די אויסגעשפאַנטע פֿויקען־טאַצען זאָלען פלאַצען,
און די זילבערנע קנעפ זאלען קלינגען.

נערווען טאנצען א טאַנץ אַרום מיר, מוֹחות צאפלען, הערצער גיסען זיך אויס
מענער אין ווייבער־הויט, ווייבער אין מענער־הויט.
שרייען אין כאָרען: בראָ—אָ—ויט, ברויט!
און האָט עס דאָס ברויט, דאן וויל עס מילך,

און האָט עס די מילך, פֿאַרלאַנגט עס נאָך פֿלייש,
און האָט עס דאָס פֿלייש, דאַן וויל עס ליבע,
און האָט עס די ליבע, פֿאַרלאַנגט עס נאך גאלד,
און האָט עס דאָס גאלד, דאַן וויל עס דעם שם —
דאן זינגט עס, און ס'איז אַ וויסטער געשריי —
נעם מיך אייביגקייט, נעם,
עס מיך אויף!

צווישען לויטער קראַנקע איינער אַ געזונטער זיין,
איז, זאָג איך דיר, אַ ווילדע, אַזאַ ווילדע פיין.
צווישען די אבלים — לאכען — —
אָ, ווי טאַנצען די נערווען־בערען אַ טאַנץ אין פארביגע בונטען,
איינמאָל אַרויף צו די הייכען אויבען, און איינמאָל אַראָב צו די גרונטען אונטען:
אָ דו געמיינער אכזר פון א גאט!
אין איין בינטעל פון די נערווען אַזוי־פיל צער, אַזוי־פיל לוסט,
און אַזוי ווייניג זינד, שולד, פֿאַרברעכען: דו אכזר פון אַ גאָט!

צווישען לויטער בלינדע איינער זעהענדיג,
איז אויך מיר נישט אַ גליק,
צווישען אָט די לויטער בערען טאַנצענדיג אויף נערווען־שטריק,
איין ציגיינער — —
צווישען לויטער האַלבגעשטאָרבענע איינער פול מיט לעבען,
צווישען לויטער בערען איין ציגיינער
איינער —

דזין, דזי — אין, דזין, דזין — בוך — פויקען די טאַצען און די קלינגערס קלינגען.

יונה ראזענפֿעלד / מאדאם רויטמאן

ווען מאדאם רויטמאן האט זיך דאס ערשטע מאל נאכ'ן קינפעט אין גאס בעוויזען, האט זיך איהר געדאכט, אז די גאנצע שטאדט האט אנ'אנדער אויסזעהן בעקומען. איהר האט זיך געדאכט אז זי איז אריבער אין אנייער פֿרישער וועלט, גלייך ווי די וועלט וואָלט אויך נאר וואס פון א קינפעט אויפֿגעשטאנען.
דאס איז געווען דער ערשטער, ווארעמער פֿריהלינגס־טאג. דער הימעל איז געווען ריין, צערטליך בלוי, נאַאיוו ווי א קליין קינד: אין דערמיט איז די זון געשטאנען אין צוגאסען איבער אלעס און אלעמען א ליבע ווייכע וואַרעמקייט. עס האבען געבלאנקט צעהנדליגע, פֿרישע אויסגעפֿארבטע דעכער. עס האבען געבלאנקט די אויגען פֿון הונדערטער אויסגעפוצטע פֿענסטער און אין דער שטילער, קוים בעוועג־ליכער לופט, האט זיך געשפירט אצארטער ריח פון די אקאציען־בוימער, וועלכע שטעהען אין צוויי רייהען אין דער לענג פון די גאסען. אין ביידע זייטען טראטואר האבען זיך געצויגען הין און צוריק יום טוב'דיג אויסגעפוצטע מענער און דאמען.

עס האבען געבלאנקט צילינדערס און לאקירטע שיך. איבער דער שטיינערנער בריק האבען זיך געקייקעלט הין און צוריק גומענע רעדלעך אונטערשפרינגענדיג גומיש ווייך און גומיש שטיל. עס זענען געלאפֿען עלעקטריישע טראמוואיען פול אנגעפאקט מיט מענשען, און פון צייט צו צייט, איז ווי אווילד באשעפֿעניש מיט רעש און געפילדער, דורכגעפלויגען אנ'אוטאָמאָביל איבערלאזענדיג נאך זיך א שווערען ריח פון בענזין.
מאדאם רויטמאן האט זיך צו אלעס און צו אלעמען צוגעקוקט און זיך געוואונ־דערט וואס דער גאנצער גלאנץ און פראכט שטעהט עפעס ווי אויסער איהר. עס האט זי קיין זאך ניט גערייצט און ניט געצויגען. קענטיג אז דארטען ערגיץ ביי איהר אינווייניג איז עפעס א פֿערענדערונג געקומען וואס האט טעמפֿ געמאכט איהרע געפֿיהלען. דאס בלוט האט אין איהר קאלט און רוהיג געפֿליסט. עס זענען פון איהר פערשוואונדען געוואָרען יענע איינצעלנע רייצענדע טענער וואס ליגען ערגעץ טיעף בעהאלטען פאר'ן אויג. אבער לאזען זיך שטארק שפירען ביי יונגע מענשען מיט הייסע טעמפֿעראמענטען . . . אלעס האט אין זיך עפעס סודות־דיגעס געהאט, וואס האט געצויגען, גערייצט און איצט איז זי אזוי רוהיג! אויף דער נשמה עפעס אמין קאלטע גלייכגילטיגקייט. מאמענטענווייז האט זיך איהר ניט געגלייבט אז דאס איז די פֿאניע, דאס לעבעדיג ברענענדיג מיידעל . . . יענע איז עפעס ווי אין נעבעל פערשוואונדען געווארען, אדער איינגעשלאפען ווי נאך אלאנגער שווערער ארבייט.
זי איז זיך געגאנגען פאמעליך, רוהיג און שטיל . . . אין קערפֿער האט זיך געשפירט אמאָדנע לייכטקייט ווי זי וואלט גאר קיין וואג ניט געהאט. אין בויך האט עפעס געפעהלט און געווען איז עס איהר אי אננענעהם אי ניט . . . איהר האט זיך געדאכט אז ניט נאר דאס קינד פעהלט נאָר עפעס נאך וואס . . . עפעס אזעלכעס . . . ניין, האט ניט געוואוסט וואס נאך אזעלכעס פעהלט איהר . . . ערשט פֿאר א יאָרען, אין דער צייט, א מיידעל געווען, האט זי זיך היציג צומראכט, און איצט איז זי שוין אמוטער, . . . עס זענען פארשוואונדען אלע שענע אונ־דייטליכע נעבעלדיגע טרוימען. עס טהוט איהר אזוי באנק, עס טהוט איהר אזוי פיינליך וועה! . . . אלעס איז געווארען אזוי אומאינטערעסאנט! . . . אנ'איבעל־דיגע זאטקייט פיהלט אן דאס גאנצע וועזען איהר'ס . . . פון דער גאנצער ליעבע, איז נאר עפעס ערגעץ בא איהר אשאטאן געבליבען, אקאלטער טונקלער שאטאן . . . גלייכגילטיג לאזט דורך דאס אויג איהר'ס אלע שענע מענער, וואס געהען פֿארביי מערקווירדיג וואס דוקא דאן, פאר דער חתונה, ווען זי האט דעם חתן איהרען שטארק ליעב געהאט האבען איהר די מענער פיעל מעהר אינטערעסירט ווי איצט וואס זי האט שוין איהם, דעם מאן נישט אזוי ליעב . . . זי האט אים יא ליעב נאר . . . אבער ס'איז ניט יענע ליעבע . . . עפעס אנ'אנדערע א שטילע, א ווייכע, א רוהיגע, א מוטערליך צארטע . . . זי איז אים . . . זי איז איהם זעהר געטריי און איבערגעבען . . .
זי איז ארומגעגאנגען אין שטאדט־גארטען האט זיך אוועקגעזעצט אויף א באנק אונטער א "וויינענדיגער איוואַ", אויף דער זעלבער באנק זיך אוועק־געזעצט, אויפן זעלבען ארט וואו זי פלעגט מיט "איהם" זיצען פאר דער חתונה און שטיל מיט האלבע ווערטער גערעדט וועגען זייער צוקונפט . . . דא האט זיך גארניט געענדערט: ווי דעמאלט אזוי איצט שפריצט דער פאנטאן און ארום איהם וואקסען

בלומען; אבער דעמאלט האבען זי די פארבען גערייצט, געצויגען צו עפעס אומ־דייטליכס, פערטראגען אין פאנטאסטישע וועלטען . . . איצט קוקט זי אויף די בלומען גלייכגילטיג די פארבען שאפען ניט קיין רעגענבויגענדיגע אילוזיעס און צומאל דאכט זיך איהר אז פאר איהר שטעהט עפעס אליין לאנג פערגאנגענער חלום . . . איבער דער גאנצער לענג און ברייט פון גארטען זענען ארומגעלאפען קינדער געטריבען רייפען און געווארפען פילקעס אין דער לופטען . . . פון צייט צו צייט האט זיך באוויזען א קליין שייגעציל אין א רויט העמדעל, אהן א היטעל, בארוועס און געפירט פאר א צוימעל צוויי גרויסע ווייסע ציגען איינגעשפאנט אין א קליין וועגעלע אין וועלכעס עס זענען געזעסען צו צוויי, צו דריי קינדער: איינער פון זיי איז געזעסען אויבען־אן אויף דער קעלניע, אלס שמייסער געהאלטען א בייט־שעל אין די הענט, זיך געווארפען, געהויבען און געשריגען אויף די ווייסע הערנערדיגע באשעפענישען זיי זאלען גיך געהן, אויף די בענק זענען געזעסען יונגערע און עלטערע מענשען, דאמען מיט שירעמס און מענער מיט שטעקלעך אין די הענד, יונגע פארלעך מיט שטיפערישע געזיכטער, ניאניעס, באנעס, מיט קינדער און איבער אלעס און אלעמען האט זיך געטראגען א פייכטער, זאנפטער, שמעקעדיגער ריח פון פרישער צופארעטער ערד אויסגעמישט מיט די ריחות פון גראזען און בוימער וואס יעדע פון זיי, פון די בוימער, האט געהאט א נאמען געבראכט פון פערשידענע געגענדען אין לענדער. אין געדאכט האט זיך, אז די אלע גרינע בעשעפענישען זענען זיך צונויפגעקומען אויף א יום טוב. האבען גראטולירט איינס דאס צווייטע, צישאקעלנדיג מיט די קעפלעך: גוט יום־טוב, גוט יום־טוב.

אפגעזעסען א פיפצעהן מינוט, האט מאדאם רויטמאן פליצלונג בעמערקט ווי געגענאיבער, פון יענער זייט אלעע, זיצט אנ׳עלעגאנטער מאנספערזאן אין קוקט אויף איהר און איהר האט זיך גלייך פערוואלט וויסען ווי לאנג ער זיצט שוין דא, צי איז ער דא געזעסן שוין פריהער נאך איידער זי איז אנגעקומען אהערצו, צי שוין פאר איהר איז ער דא געווען, נאר זי האט איהם ניט בעמערקט . . . האט זי זיך געוואונדערט: אזוי, צי אנדערש, בעמערקען האט זי איהם דאך באדארפט . . . ווייל . . . ווייל דער יונגער מענש האט איהר פון ערשטען אויגען־בליק אויסגע־זעהן ווי בעקאנט צו זיין. זי וואלט אפילו געקענט שווערען אז זי האט איהם ערגעץ ערשט ניט לאנג געזעהען. איינצייטיג האט זיך איהר דורכגעווארפען א געדאנק, אז ער ווייסט אז זי איז ערשט ניט לאנג פון א קינפעט אויפגעשטאנען. אַ געדיכטע ראזע פארב האט זיך צוגאסען אויף איהר איידעל־בלאַס געזיכט. זי האט אראפגעלאזט די אויגען און איינציגווייז גענומען צופען די בלעטלעך פון דעם בינדטעל בעז, וואס זי האט געהאלטען די גאנצע צייט אין די האנד. נאר כאפענדיג זיך, אז זי האט אמאל אזוי געריסען די בלעטלעך אויף "יא ליב" און "ניט ליב" האט זי באלד אויפגעהערט צו רייסען, ער, דער פרעמדער און בעקאנטער זאל צומאל ניט איבערגלויבען אז זי טוהט עס אויף זיין רעכענונג . . . געזעסען עטליכע מינוט אומבעוועגליך, האט זי מיטן שירם׳ל גענומען שרייבען בוכשטאבען אויף דער ערד און, מערקווירדיג, כאטש זי האט ניט געוואוסט ווי אזוי דער פרעמדער הייסט, איז זי דאך זיכער געווען אז צווישען די עטליכע גרויסע אויס־געקריצטע בוכשטאבען אויפן זאַמד געפינט זיך שוין זיכער . . . אך, זי האט זיך

גאר דערמאהנט אז דאמאלס ווען זי איז דא געזעסען און געווארט אויף איהר געליבטען האט זי אומגעדולדיג געשריבען מיטן שירם אויף דער ערד . . . אַך יענער קוקט אויף איהר . . . פאלט איהם צופעליג ניט איין?

צוקראצט, די בוכשטאבען אויפהויבענדיג א שטויב ארום זיך, און האט זיך אויס־געדרעהט מיט א זייט צו איהם, ארויפגעשטעלט אנ׳ עלענבויגען אויפן אנלעהן באנק און אפזיצענדיג עטליכע מינוט אין אַזאַ פאזע, האט זי זיך געכאפט אַז דאס זיצען צום פרעמדען . . . אז זי דארף אזוי ניט זיצען, ווייל יענער איז א פרעמדער אנ׳ אומבעקאנטער און אז מיט דעם וואס זי זיצט צו איהם אזוי און אַזאַ אנגעפוישטער פאזע, בעמערקט ער שוין, אַז זי טראכט פון איהם . . .

זי האט זיך אוועק־געזעצט גלייך רעכט, מיט ביידע הענד אנגעצויגען דאס קליידעל צו די פיס און פריי זיך אנגעשפארט אין אנלעהן פון דער באנק . . . יא אלעס וואלט גוט געווען ווען ס׳וואלט זי ניט געצויגען צו קוקען אויף איהם מעהרער ווי אויף אלע איבעריגע מענשען וואס זענען אנטגעגען איהר געזעסען . . . אבער זי איז דאך ניט שולדיג אין דעם, זי קוקט אויף איהם דערפאר וואס ער קוקט אויף איהר . . . ווייטער האט זי מיט איהם אנ׳ עסק . . . זי איז אנ׳ארענטליכע פרוי, געטריי דעם מאן און האט ליעב איהר קינד . . . אין אויב ער קען זי און ווייס . . .

מענער זענען דאך נאכאלען! . . .

זי האט אנגעווענדט אלע איהרע קרעפטען אפצוציהען איהרע געדאנקען צום מאן און קינד. אבער געגען איהר ווילען האט זיך צווישען ביידע געפלאנטערט דער, פון וועמען זי האט טראכטען ניט געוואלט.

"אפשר טאקע א בעקאנטער?"

געמוזט א קוק טון און זיך בעגעגענט מיט זיין בליק . . . דאס האט ניט גע־טויגט . . . האט ער שוין הייסט בעמערקט אז זי האט זיך אבגעדרעהט פון איהם און שפעטער געקוקט אויף איהם, דאס וועט איהם שוין געבען שטאף צו דענקען . . .

צו אל די רוחות! . . .

עפעס האט איהר עמיצער און איהר געוואלט איינשמועסען אז זי איז שוין גאר־ניט אזא ארענטליך ווייבעל, ווי איהר דאכט זיך, און דאס האט זי שוין גאר ארויסגעבראכט פון געדולד . . . נו זי טראכט פון איהם . . . אבער וואס טראכט זי? זי מיידט דאך אויס א קוק צו טון אויף איהם . . . איהר האט זיך פון ערשטען אויגען־בליק געדאכט אַז דאס איז א בעקאנטער . . . נו יא . . . און סיי פריהער סיי איצט איז זי דאך גלייכגילטיג צו איהם . . . נו יא, ער איז א שענער מאנספערזאן, זי געפינט אפילו ניט פאר נויטיג דאס צופערלייקענען פאר זיך, אבער ער אינטערעסירט איהר דאך ניט . . . זי קען זיך מיט א גרינג הארץ אויפהויבען און גאר אינגאנצען אוועקגעהען פון דאנען . . .

ניט פערטיפט זיך, איז עס געווען אזוי, אזו האט זיך טאקע מורא געהאט טיפער אראפצולאזען. אין נעבעלדיגער אומדייטליכקייט האט זיך געפלאכטען א קייט פון פערעטירישע פרויען געפיהלען געגען איהר געזונדטען פערשטאנד און געגען דער, וואס האט געקענט טראכטען . . . דאס ארענטליכע יונגע ווייבעל האט נעבילדיג געשפירט אז ביי איהר האט זיך פאר דער קורצער צייט, וואס זי זיצט דא, געגען איהר ווילען אויסגעארבעט צווישען "יענעם" מיט איהר א געגען־

זייטיגע נאהענטקייט . . . דערפיהלט, אַז זי איז ווי דורך א כשוף פערבונדען געווארען מיט דעם אומבאקאנטען מיט טויזענדטער עלעקטרישע פעדים און אז פונקט אזוי ווי ערד און געוויקסען, סיי ווען זיי נויטיגען זיך, סיי ניט, מוזען זיי אננעהמען די שטראלען פון דער זון צו נוציג, צו שעדליך, אזוי האט זי איינ-געזאפט אין זיך די בליקען פון זיינע גליהענדיגע אויגען . . . איהר איז געבליבען איין אויסגאנג: אוועקגעהען פון דאנען. אבער . . . זי האט זיך בעטראכט אז דאס טויג ניט . . . אויב ער האט נאך ביז אהער ניט בעמערקט אַז זי איז געקרעמ־פירט פון איהם, וואלט ער זיך עס ערשט, פון איהר אוועקגעהען, איבערצייגט און דאס קען איהם געבען דען ענטגילטיגען בעשלוס צוצוטרעטען צו איהר . . .

צוטרעטען צו איהר? דער געדאנק איז שוין גאר אומגעריכט געקומען . . . די אויגען האבען אנגעהויבען צו ברענען פון בעליידיגטען פערדרוס . . . ווי וועט ער עס זיך דערוואגען צוטון . . . וואלט ער עס נאר פרובירט!

אינגאנצען געווען גרייט מיט מויל און האנד געבען א ווידערשטאנד.

אויף אצולהכעיס געבליבען זיצען מיט הארטקייט און פערביסענקייט און גלייך אויף איהם געקוקט שטעכעדיג און גיפטיג.

יא זי איז געווען זיכער, גאנץ זיכער אין איהר ווייבליכער ארענטליכקייט. אבער זי האט פארט ניט געקענט באהאלטען פון זיך, אז זי האט זיך דא עפעס פער־פלאנטערט אויף א מאדנעם אופן . . . אליין אויסגעפלאכטען ארום זיך א נעץ פון וועלכען ס'איז איהר שווער ארויסצוקריכען . . .

זי האט געטראכט וועגען זיך, וועגען ערטער פערבעהאלטענע, פערהילטע, גע־וואלט טיעף און זיך בעהאלטען פון געדאנק און אויג . . . ווי נאכגעגאנגען זיינע מחשבות . . . געהיצט זיך און געפלאגט פון מאנסבילשער פרעכהייט . . .

א רייב פון א שוועבעלע האט איבערגעריסען איהרע געדאנקען. דאס האט „יענער" א פאפיראס פערוויכערט. זי האט ניט ווילענדיג אויף איהם א בליק געווארפען און . . . פלוצלינדיגע בערוהיגונג . . . דערזעהען, אז ער האט זי אפילו ניט אין זינען, האט אפילו איין טראכט פון איהר ניט געטון.

אנ' אידיאטקע! פראווינציאלקע, האט געמיינט אט כאפט ער זי אויס.

אין מוח איז עפעס אומעדיג און קאלט געווארען ווי ביי טאג אין א טעאטער . . .

אנ' אומעדיגע, יאוש'דיגע פוסטקייט האט געבלאזען אויף הארץ און נשמה . . .

זי האט זיך פערשעהמט פון איהרע נארישע געדאנקען און . . . ס'האט פער־דראסען וואס די געדאנקען זענען נאריש און ניט ריכטיג . . . איהר פרויען אייגען־ליעבע האט פון דעם טעות אנגעהויבען צו ליידען און, געוואלט האט זי שוין, אז אלעס וואס זי האט נאר אויסגעטראכט און ניט שטארק געווען צופרידען, האט זי איצט בעגעהרט זאל זיין אמת . . . זי איז ארענטליך . . . אבער פרויען־אמביציע . . . וואס, אזוי מיאוס איז זי שוין מ'זאל שוין גאר ניט וועלען א טראכט טון, א קוק טון אויף איהר . . . ס'פערדריסט וואס זי האט זיך אזוי נאריש אפגענארט . . .

יא . . . שוין נאך אלעמען . . . זי איז שוין ניט יענע פאניע . . . ערשט פאר־יאהרען . . . ניין ס'הארט זי גארניט פאר זיך . . . עפעס פיהלט זי זיך גאר פארן מאן בעליידיגט . . . וואס נאר ער איז א שוטה, וואס נאר איהם געפעלט זי . . . יענער זאגט דאך אז נאך אזעלכעס, ווי זי, איז שוין אויף דער וועלט ניטא?

אין דער צייט האט זי דערזעהען ווי „יענער" האט צוגערופען א קריסטין, וועלכע האט געטראגען אויף א האנד א קוישעלע מיט בלומען און איהר איז איינגעפאלען אז דאס וויל ער פאר איהר קויפען א בוקעט . . . יא ער האלט צוויי בוקעטען, בעטראכט זיי, שמעקט זיי אין פערלויפט אלע מאל מיט א בליק אויף איהר . . . צוויי בוקעטען! פאר זיך איינעם און פאר איהר איינעם . . . אינטערעסאנט — צו וועט ער עס אליין צוטראגען, אדער ער וועט צושיקען מיט דער קריסטין . . . אלס איינס . . . זי וועט ביי איהם ניט נעהמען און פון דער קריסטין ניט נעהמען, נאר געוואלט וואָלט זי ער זאָל אליין צוטראגען . . . יא ער האט אויסגעקליבען צוויי . . . און געשפירט האט זי ווי די פוסטקייט און גלייכגילטיגקייט מיט וועלכער זי איז פריהער מיט א שעה צייט אהער געקומען הויבט זיך אן אומ־בעמערקט אנצופילען . . . די איבעלדיגע זאַטקייט איז פערשוואונדען געווארען און זי האט אנגעהויבען צו שפירען א לייכטען הונגער נאך עפעס אונדייטליכעס און נעבעלדיגעס.

די קריסטין איז אוועקגעגאנגען, ביי יענעם אין די הענט, זענען געבליבען צוויי בוקעטען . . . הייסט עס . . . ער וועט אליין צוטראגען . . . ער קוקט אויף איהר . . . ער טראכט . . . זעהט אויס האט קיין דרייסטקייט ניט. ער זיצט . . . שווער אהן ענטשלאסענהייט זיך אויפצוהויבען . . . קוקט אין א זייט . . . זי פערשטעהט עס . . . קוקט אין א צווייטער זייט . . .

. . . און זי האט גאר פערגעסען: זי האט נאך ניט אנגענעהמען קיין ענגילטיגען בעשלוס — זאל זי צונעהמען ביי איהם די בלומען, צי ניין?

ער האט זיך אויפגעהויבען, דאס הארץ האט איהר שרעקליך אנגעהויבען צו קלאַפען, אין איבערן גאנצען קערפער האט זיך א היץ צוגאָסען . . . ער שטעהט. גיט וואס ער שטעהט נאך. אָ! ווידער אויף איהר א קוק געווארפען און גלייך אפגעווארפען דעם קאפ אין א זייט . . . ניין ער איז ניט קיין דרייסטער . . . זי האט ניט ליב אזעלכע. אבער בעקוועם פאר איהר . . . ער איז שוין גארניט קיין „נאכאל" נו ס'איז דאך אזוי נאטירליך . . . א יונגער בליהענדער מאנס־פערזאן . . . פריהלינג . . . זין, בוימער אין בלומען . . . א יונגע שעהנע פרוי זיצט אנטקעגען . . .

זאָל זי פון איהם אנגעהמען די מתנה, צי ניין?

פון א זייטיגער אלעע האט זיך א יונג מיידעל בעוויזען, אנגעטון אין א העלען גארניטור און אין א ווייסען הוט מיט א פלערעז. דאס פנים פון אומבעקאנטע האט זיך אין א שמייכעל צוגאסען, איז געשווינד יענער אנטקעגען געלאפען און געכאפט איהרע א האנד, א קוש געטון, גענומען אונטערן אָרים און ביידע זענען פערשוואונדען געווארען, מיט א פרעהליך קלינגענדיג געלעכטער . . .

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

אומבעמערקט האט זיך די זון אריבער גערוקט אין מערב־זייט, צוגיסענדיג ארום זיך ווייכע, קיהלע פייערדיגע פלאמען. איבערן גארטען האבען זיך, פון בוימער אין בענק, לאנגע און ברייטע שאטענס צושפרייט . . . די לופט איז קיהלער געווארען, קיהלער און דאַכט זיך עפעס ווי אומעדיגער. עס זענען אומבעמערקט פערשוואונדען געוואָרען די קינדער מיט זייער שפיעלוואַרג און צוזאמען מיט זיי — דאס גערויש . . . עס איז ליידיג געוואָרען איין באַנק נאך דער צווייטער . . . א גדויסער טייל מענשען האבען פערלאזט דעם גארטען מיט א שטיל יאוש'דיג

געמיט, הילענדיג זיך אין די לייכטע זומער־מאנטלען. עס האט זיך געדאכט, אז אלעס — די לופט, די בוימער און מענשען — האבען זיך נאך עפעס פערבענקט און ווי ברוגז געווארען איינס אויף דאס צווייטע. נאָר די בלומען זענען עפעס ווי בלייכער געוואָרען, מילדער, פערליהענדיג אין דער דונקעלהייט זייערע שרייענדע פארבען און געוואָרען מעהר עהנליך איינס אויף דער אנדערער ווי בייטאג . . .

מאדאם רויטמאן האט פערלאזט דעם גארטען מיט א שטיל נאגענדיג בענקשאפט און פערדרוס. זי האט זיך ניט געקאנט אפגעבען קיין רעכענונג וואס מיט איהר אזעלכעס איז פארגעקומען . . . וואס האט זי אזעלכעס געוואָלט . . . וואס, איז זי אנ׳ארדענטליכע פרוי? . . נאר . . . האט ארענטליכער־הייט אויפן ארענט־ליכען אופן געוואָלט דעם מאן פערראַטען? זי, וואס איז ערשט פון איהם א מוטער געווארען? . . ניין! . . אזא פערלאַנג איז ביי איהר ניט געווען, האט א געדאנק אויסגעשריגען און א צווייטער האט שטיל געזאגט: יא, ביי איהר איז יא געווען אזא פערלאנג.

געקומען א היים מיט איבעריגער, ווייבליכער צערטליכקייט . . . האט געדריקט דעם מאנס קאפ צו איהרע פולע אנגעגאסענע קינפעט־ברוסטען און געזאגט האט זי איהם, אז זי האט איהם שטארק, שטארק ליב.

זי האט געזאגט און געגלייבט אינם געזאגטען און געוואונדערט זיך וואס עפעס איז דארטען אין גארטען פארגעקומען אזעלכעס, וואס זי קען איהם ניט דערצעה־לען . . . אז דאס איז עפעס איהרע א ווייבליכע זאך, א זאך וואס דער מאן, ווי זי זאל איהם ניט ליב האבען, וועט עס שוין ביי איהר קיינמאל ניט וויסען . . .

דער פּנקס

אַ נ׳ ע נ ט פ ע ר פ ו ן אַ מ ע ר י ק אַ נ ע ר ח ב ר

ליבער מ. ז.!

אין גרונד גענומען בין איך איינפארשטאנען מיט אייך, אז יעדער דיכטער, שריפט־שטעלער און קינסטלער דארף זיין אָפּענהערציג, ריין און אידעאַל. ווי איהר פאָדערט עס אין אייער בריעף צו מיר. (קריטיק, העפט ה.) אויב אזוי, איז דאָך אפילו גאר ניט נויטיג קיין ענטפער פון מיר. און מיין ענטפער וואָלט ווירקליך געווען אן איבעריגער, ווען מיר זאָלען זיך נאָר ניט פארנאנדערגעהן אין עטליכע קליינע פרטים. די דאזיגע קלייניקייטען זענען אבער פון אזא כאראקטער, אז זיי בילדען א תהום צווישען אונז. און ווער ווייס, אפשר וועט מיין ענטפער קענען פערציהען א בריק איבער דעם תהום, אזוי אז מיר זאָלען זיך בעסער פערשטעהן.

די עטליכע קלייניקייטען באשטעהען דערין, ערשטענס וואס איך געה אביסעל ווייטער פון אייך. איהר פאָדערט „שטרענגע קאָנזעקווענץ, אָפּענהערציקייט, ריינ־קייט און אידעאליזם" נאָר פון דיכטער, קינסטלער און שריפטשטעלער, און איך פאָדער די גוטע מדות פון אלע מענשען. און ווייל איך פאָדער זיי פון אלע מענשען, ווערט דאס ממילא אזוי זעלבסטפארשטענדליך אז די פאָדערונגען הערען אויף צו זיין פאָדערונגען. און איז עס דען ניט ווירקליך לעכערליך ארויס־צושטעלען שרייבערשע עהרליכקייט פאר א טוגענד?

צווייטענס, וואס איך קום מיט די פאדערונגען פריהער פון אלץ צו די מענשען, וואס שטעלען זיי ארויס. און דאריבער איז נאטירליך מיין ערשטע פאָדערונג, אז איידער א מענש געהט ארויס שטראפען אנדערע, זאָל ער קדם כל אפגעבען אן אָפּענהערציגען דין וחשבון זיך אליין. און איך בין כמעט איבערצייגט, אז ווען א מענש זאל זיין אזוי אפענהערציג צו זיך, וועט ער קיינמאל ניט געהן שטראָפען אנדערע, ווייל ער וועט אויסגעפינען, אז יעדער מענש איז בטבע אזוי זינדיג, אז ער קען אויף זיך ניט נעמען די ראָל צו משפטן אנדערע. פון די דאזיגע צוויי קלייניקייטען וואקסט ארויס א גאנצע רייה אנדערע נאָך קלענערע קלייניקייטען, וואס מאכען דעם תהום צווישען אונז אויב ניט טיפער איז זיכער ברייטער.

אין קורצען: איך פאָדער צוזאמען מיט אייך: פרומקייט, פרומקייט, פרומקייט! נאָר מיט דעם אונטערשיד, וואס איהר פאדערט זי פון אנדערע, און איך שטעל די פאָדערונג. אין אביסעל אן אנדערע פארם, צו זיך אליין. און לאָמיר די דאָזיגע פאָדערונג באצייכענען מיט אן אנדער וואָרט, למשל „באשיידענקייט" וועט דער אונטערשיעד ארויסקומען בולט׳ר און קלאָרער. דער באשיידענער מענש פיהלט זיך לגבי דער וועלט ווי א פארלוירענער, וואס ווייס אז זיין ווילען שפילט אין לעבען פון אנדערע א קנאַפע ראָל. און בנוגע זיין אייגענעם לעבען איז איהם געגעבען געווארען א גוטער וועג און א שלעכטער וועג, און זיין אויפגאבע איז צו געפינען דעם גוטען. געפינט ער איהם, איז אז וואויל צו איהם, געפינט ער איהם ניט, איז אז וועה צו איהם. זיין צדקות און זיינע זינד, זענען זיין באלוינונג און זיין שטראף. מיט פרעמדע האט דאס דירעקט גאר קיין שייכות ניט. — דער פרומער אין אייער זין, פיהלט זיך ווי איינער וואס איז בארופען צו באקעהרען די וועלט. אזא איינער מוז ווילענדיג ניטווילענדיג קוקען אויף זיך, ווי אויף אן אויסדער־וועהלטען. וועמען עס איז ניט נאר אנטפלעקט געווארען דער רעכטער וועג, נאר וועמען עס איז נאָך געגעבען געווארען די שליחות ארויסצוגעהן און שטראפען די זינדיגע און אומקעהרען די בלאָנדזשענדיגע.

מאלט אייך אז ווען איך וואָלט אין דער „קריטיק" געפינען דאס פשוטע פרומע וואָרט, וואלט איך נאטירליך נאָר ניט געהאט אויסצוזעצען, ווען מיר געפעלט ניט דאס „צו פרומע" וואָרט, מיין איך טאקי דערמיט דאס „פייערדיגע" פרומע וואָרט, וואס איהר פראקלאמירט אזוי שטארק אין אייער בריעף צו מיר. אבער ניט דערפאר, ווי איהר מיינט, ווייל מיר זענען נאך ניט געוואוינט דערצו (בפרט נאך מיר צולאָזענע אמעריקאנער ר״ל) נאָר ווייל אונז האט דאס פייערדיגע פרומע וואָרט שוין אזוי דערעסען, אז עס האט שוין פון לאנג אויפגעהערט צו האבען די געווינשטע ווירקונג.

דאס פשוט׳ע פרומע ווארט איז שטיל און באשיידען. ווייל דאס פשוט׳ע פרומע וואָרט ווערט געשעפטשעט ביחידות פון א מענש צו זיך אליין, ווען ער גיט

זיך אפ דין וחשבון. אוּן מיט דעם פּייערדינגן פּרומען ווּאָרט באנוצט ער זיך נאר דעמאלט, ווען ער קומט שטראפּען אנדערע. מיט דעם פּייערדינג פּרומען ווּאָרט האבען זיך באנוצט די נביאים. מיט דעם פּישוט־ען פּרומען ווּאָרט האבען זיך באנוצט די בעלי התהלים. צי די פּייערדינג פּרומע שטראָף־רייד פּון די נביאים האבען עמיצען מחזיר למוטב געווען, דאס איז נאך ניט באוויזען געווארען. פּאר־קערט נאר ווען מיר לייענען דעם תנ"ך, זעהען מיר, אז די נביאים האבען טאקי נעשטראָפט, דאס פּאלק אבער האט זיך נעטאן זייגט אוּן אלץ ניט אויפּנעהערט צו זינדיגען. אבער אז דאס פּישוט־ע, אמת פּרומע ווארט פּון די בעלי התהלים האט נעקענט אויפּטאן וואוּנדער. דאס מיוּען מיר גלויבען, ווען מיר זעהען אז אפילו איצטער ברענגט עס נאָך טרייסט אוּן האפענונג צו דערשלאָגענע אוּן נעדריקטע נעמיטער. אוּן בכלל צו וואס רעדען וועגען צדקות? צי דאָרף ווירקליך נאָך איבערגעהזרט ווערען דער שוין פּון לאנג פּעסט נעשטעלט־כלל. אז ניט דער איז א צדיק, וואס איז אבסאלוט ריין פּון זינד. נאָר דער וואס קען זיך דערהויבען צו ריינקייט אפילו אין דער זינד?

פּישוט נערעדט: מיר נעפּעלט ניט דער טאָן פּון אמוכיח, וואס איהר האט אנגענומען, ווייל ווי ביי יעדען מוכיח קלינגען אייערע רייד צו זיכער, גלייך ווו איהר וואלט דאס געהאט ענטדעקט דעם אמת'ן אמת, אוּן אין נאמען פּון אט דעם אמת, דונערט איהר ווי אן אמת'ר קנאי נעגען אלע ניט גלויבינע אוּן אנדערש גלויבינע. אָט די פּעסטע זיכערקייט. אט דער מאנגעל אין א טראָפּען סקעפּטיזיזם צו אייערע איבערצייגונגען זענען דאס מיר אזוי ניט צום הארצען. ניט אין צו זיין אזוי זיכער אוּן אזוי קאָנזעקווענט ווען מען קומט מיט פּאדערונגען צו זיך אליין. שטעלט מען זיי אבער צו אנדערע אין ווערען זיי נעשטעלט אין אזא זיכערן טאָן ווי אייערן, קלינגט דאס, מילד נערעדט. אביסעל פּריקרע. ווּאָרים מאלט אייך איהר נעהט ארוים אין נאמען פּון אידיש נעגען מענשען. וואס קומען עפּים טאָן אין נאמען פּון אידישקייט. גוט אזוי אייך. ווען איהר גלויבט אוּן איהר זעגט איבערצייגט, אז דאס אידישע ווּאָרט אין דוקא דאס אידישע ווּאָרט אין הייליג, אוּן ווער עס קעהרט זיך אפ פּון אידישען ווּאָרט קעהרט דערמיט זיך אויך אפ פּון אידישען פּאָלק, ווי אין אבער ווען עס געפּינען זיך מענשען, וואס גלויבען אז אידישקייט אין עפּעס מעהר ווי אידיש אוּן לאָזען דאריס אויף הפקר אידיש. כדי צו רַאָטעווען דאס אידישקייט? גוט אזוי אייך ווען איהר גלויבט אז פּאר אונז איז נוישיג צו זאמלען אלע אידישע פּאלקס מעשה'לעך, ווי אין אבער דער דין, ווען עס געפּינען זיך מענשען, וואס גלויבען, אז פּאר אונז אין פּינקט אזוי וויכטיג צו האבען אין אידיש אויך נרים'ס מעשה'לעך?

ביי מיר קענט איהר אפּשר האבען געפּועלט. אז א אידישקייט אהן אידיש אין נאר ניט ווערט, ווייל אהן אן אייגענע לעבעדיגע שפּראך קען דאס אידישקייט ניט זיין שעפּעריש: וואס קומט אבער די, וועלכע לייגען אין אידישקייט אריין אן אנדערן זין אוּן וועלכע גלויבען צוזאמען מיט די חכמים: שמע בכל לשון שאתה שומע?

מיט אנדערש דענקענדע קען מען פּאָלעמיזירען, אין בעסטען פּאל קען מען זיי אראָניזירען, אבער שטראפּען וויי א נביא? אידעען־קאמף מאכט רייכער בירעד צדדים, שטראָף־רייד פּארבּיטערן נאר סיי דעם שטראָפּער אוּן סיי די געשטראפּטע.

נענען מיין ווילען איז מיין ענטפער פּארוואנדעלט געווארען אין א טעאָרעטישער חקירה. אבער נענען אונזער ווילען געשעהן דאך א סך זאכען, וואס פּארשאפּען אָפּטמאל אוּנז אוּן אנדערע פּארדרוס אוּן יסורים. אזוי האט זיך אין מיין בריף צו א חבר אהן מיין ווילען ארויסנעכאפּט א באמערקונג, וואס האט נעפּיהרט צו דעם איצטיגען אומנויטיגען אוּן ניט אנגענעמען וכוח.

אוּן האָפענטליך אז איהר וועט די נאנצע מעשה ניט נעמען פּרזוענליך, פּארבליב איך אייער אויפּריכטיגער, ניט אלעמאל זעהר פּרומער (זעה ארטיקל: "קעפּטיקער")

ר. א.

▣

מ. גראָס / דער גאַליציאַנער דיכטער

ביז פּאר א קורצער צייט איז די באצייכנונג „גאַליציאַנער" אין אונזער ליטעראטור־קריטישער טערמינאָלאָגיע נעווען דער איסדרוק פּון א נאנץ באשטימטער אָבשאַטונג. מען האט זיך צונעוויהנט דאצו, ביי דעם וואָרט „גאַליציאַנער שרייבער" ניטא אין זין צו האבען די באָפאָגראָפישע וויסנשאפּט. נור דעם נייסטיגען האָריזאָנט. באזונדערס האט זיך די מלאָכע פּוסטקייט, דער „גאַליציאַנזם" אנגעהויבען בולט פּיהלען אדום דעם 1903־טן יאָהר. אין דער צייט, ווען די רוסישע רעוואָלוציע האט פּארוואנדעלט קיין גאַליציען מחנות יידישע פּאליטישע עמיגראנטען. רעוואָלוציאָנערן, קונסטלער, וועלכע זענען פּון דעם וואָלקאנישען ריסלאנד מיט זיין קאָבעדיגען שטורם אוּן דראנג אריינגעפּאלען אהער וויי אויף א פּארשוויבער אינזעל פּון קאַרליקעס.

דעמאלט בעהד האט זיך גאַליציען אנגעהויבען ליטעראריש קהלן. עס זענען פּלוצים ארוים א נאנצע חברה יונגע, קלוג־גאַליציע, נאבוויאלען פּונם „לעפּבערגער מאָגעבּאָט". פּאָעטישע גאַליציאַנער. ווּאָרין קיין גאַליציאַנער פּאָעזיע, ד. ה. דיכטער, ווּאס האבען נעוואָלט אָבשפּיגלען אין זייערע יצירות די טיפּע אייגענקייטען פּון זייער סבּיבה, פּון זייער היים. זענען ביז דוד קענינג סב ערג אייגענט־ליך נישט נעווען. די גאַליציש'ע לאנדשאפּט מיט אירה אייגענעם קאָלאָריט. דאס שטעכעל מיט זיין מעלאַנכאָליש־ער שוימונג. דער פּארק מיט די ביפּישע אויסגעדרעטע גאַליציש'ע יידלעך. וואס דערהען זיך ארום פּוסטע־פּאָסן. פּאָבען מיט ביינערנע שטעקעלעך אוּן מיט דער נשמה — דאס פּלוצים האט דער גאַליציאנער פּאָעט קיינמאל נישט נעוואהלן. ער האט זיך פּריוויולנ אוּן מיט פּארנניגען בידנע נעלאָזט אייבּיגדען אין זיין לוּבערישער מיניאַטור־סבּיבה. אין ענגע אויסגעדרעפּקטע גאַליציש'ע האריזאָנטען. וועלכע ענגען אָרים באלאָבּענען גענוּאָרען פּון האלב גדייזערנע קולטורלוכּבלעך. מען האט נעשריבּען האַרצינע לובּאָפּידער אויף דער מאה. לידער צום פּאלק אוּן צום לאנד, צו נאט אוּן צו לוּט. עס איז מיינסטענס — מיט וועניג אויסנאמען. פּארשטעהט זיך — נעווען בּאקי די אסתּ־גאַליציאנער מחזה. אבער אויפּנעמיך נור אין ענגם ציפּערן זין פּון גאַליציאנזם אלס בעספּעראמענט. אלס נייסטיגע דיכטונג. נישט אלס ווירקליכקייט. פּון ענגם — איך וואלט נעזאָגט: אידעאַליזם — גאַליציאנזם. וועלכער האט בין היינט קאָכפּראָמיטירט דאס אריסע גאַליציען.

דוד קענינג סב ערג איז דער עדשטער גאַליציאנער דיכטער. וואס האט אלס אַזאָלכער ד"ר חאָבּיליטירט זיין היים. ווּאס באציהט זיך צו איהר נישט ווי א יוד, וואס וואוינט, נור ווי א דיכטער. וואס לעבּט־אויבער. מען זיין קלאָדען סינטעטישען נייטט האט עד צום עדשטען מאל ארומנעמען אלע די קונסטלערישע עלעמענטען. וואס זענען נעלעגען פּארבּאָרגען אין דעם צניעות. אין דער שטילער מדוירגער אריסקייט פּון דעם גאַליציש'ן שטעטל.

שוין ליכט מיין שבעטל פּון דערהויבענעם זין.
דאָרך פּקערמזשעס, איבער לאָנקעם גרונט
גיהּ איך אקענען איהם אצינד, נעזונט.
אין הארצען פּליגעל, אין די אויגען בליין.

(הונדערט פּאָעטען, זייט 14)

אפֿילו נאָכדעם וואָס די פֿרישע ווּאָפֿנטראָגער געזונטקייט זייַנע, דער בליץ פֿון זייַן שרעקפֿון קינסטלערישקייט אויף. האָט אויך באַהיט פֿון ארויסצופֿאַלן אין דער נאָרישער פֿאַרטראַכטקייט שטעטל־אָפּשפּאַנטיק מיט פֿרייַע שטערנביכלעך און אָפּלעסענע יודן. וועלכע האָט א צייט לאַנג ווי די לייבהאַפֿטיגע פֿעטע פֿריינדסען שבת אַרויסקאָקעטירט אין דער יודישער ליטעראַטור. די דאָזיגע סיוחס־דיגע כנסת־ישׂראל־שיינקייט. וועלכע האָט זיך דעם ליטעראַרישען בעל הבית׳ל תמיד צוגאָפֿען ווי כשר׳ער באַלואָמ אויף זיין התּרן. האָט דער אויפֿריכטיגער קינסטלער שטענדיג פֿאַראַכטעט. וואַרין די גאַנצע שמאָליכע זיסקייט, דער מעשׂהדיקער הבדלה־גלאַזן פֿון דער נשמה יתירה־אָפּאַנטיק זענען בעצם דער אייגענטליכסטער היסוד פון קונסט — מעלאַדראַמאַטישער לאַקריז.

דוד קעניגסבערג איז א רעאליסטישער לירייקער. זייַנע מיסטעריאָזע געפֿאַרסטע פֿאַנטעזן דערגעהנטערן זיך אינערליך צו דער העכסטער פֿולקאָמענסטער פֿאָרם פֿון ליטעראַרישער קונסט — צו דער פּראָזע. ער גיבט נישט צו יענע „צאַרטע" זינגערס פֿון בענקענדיגע חלומות און תּפֿלה־דיגען שׂער. וועלכע צערינגען אבליגאַטאָריש יעדען בין השׂמשות אין פֿעטשטשען זיך אייביג סיס וויבערישער וויכקיים. זיין טיפֿע דיכטערישע צארטקייט דרוקט זיך אוים אין פֿעסטע מאַנאָבילישע פֿאָרסען. און די העקווויזיטען פֿון זיין פּאָעזיע זענען נישט די שכינה און דאָס שמילע פּרוכת. נור פונקט — דער וואָס־מערגער און דער דאַפֿגיהער.

אין דער פֿרי

שוין גראָה אין דרויסען. סיהאָבען שוין די העהנער
מיט גרינגע פֿליגל טוענדיג א שלאָג
געקרייטעט אין דעם שלאָפֿולען פֿאַרטאָג.
שוין ווקען זיך אויפֿ נייַ דעם באַגי־דישׂ טענער.
דער וואָסערגער איז שוין אויפֿגעשטאַנען
פֿון זיין גלעזערנעם הארטער סאַרגענרוה.
באַוועגט זיך שוין שלעפּעריג צום וואַסער צו.
און קוסט זיך הויענדיג סיס שווערע קאַנען.

פֿאוואָליע קוסט דאס לעבען אין זיין גאנג.
און טיידען עפֿענן זיך אין יעדען הויז.
סיגייהען שכנים בייַ אייניאַדער איין און אויס. —
דער שלעפּער אין פֿאַרשלאָפֿען הייבט צו לאַנג.
כאָפּט אויף זיך. שפּעט! און טוט זיך אָפּ א וואַרף:
דער דאָפֿגיהער אין שוין אין צעהנטען הרף.

(„הונדערט פֿאָעטען" זייט 10)

אזוי זהט קעניגסבערג „דאס לעבען אין זיין גאנג". עס פֿאַדעקט זיך באַסט אייגענעדינגער בת און סוס צו אזוי־ַוי פֿשטות. צו אָפּ דוהיגער אידילישער קליינשטעטלדיגקייט „אין אָפּ דער רויסער צייַט". קעניגסבערג איז נישט „אריגינעל". זיין סביל איז בריים און עפּש. זיין וואַרט האָט פּולען קלאַנג. און דעם סוד פֿון די טונקלע פורות און האַלבע וועלטער פֿאַרשטעהט ער נישט. דאָפֿאַר אָבער פֿאַרשטעהט ער שוין גאר די סיסטעריע פון דער ליטעראַר. וניגער אָפּענקייט אין דער קונסט און דאָפֿאַר בזקי איז יעדעס אייניציג פֿון זייַנע — רעפּרעזענטאַטיוו — סאָנעטען אין טיפֿערן זין פֿונס וואַרט נאָטור־סאָלעריי. פֿאַר דעם אכת־דיגען דיכטער איז „די נאָטור" נישט קיין טעמע. אויף צו באַזינגען אזויצוזאָגען פֿאַר שענקייט וועגען די גרינע פֿעלדער און די הערליכע וועלדער. כדי זיך נאָך אט דעם דיכטערישען מרירות טאַקי ווידער א נעם צו טון צו דער קלעבערנער גלעיבטער פֿון זיין התּרן. נאָטור איז סוף כל סוף דאָס. וואָס „מאַרינע דיכטער" באַקומען אין זיך — און סיס העכסט! — אין וואָס בייַ אם תּידיג דיכטער וועלען דער־פֿון גרעאַטען למשל אָפּ אזעלכע שורות:

וויינט חברה

האלבנאקטע. אין די קעשענעס די העכט
אצונדער קומען זיי אהיים פֿון שפּיל.
אין שטעטעל ליכטען זיך שוין פֿענסטער פֿיל.
א שייער אונטערן רויגען דייַסום ברענט.

מלך כ. / היינע אין אימבערס שפּיגעל

עס זענען פֿאַרהאַנען שפּיגלען, וואָס זענען אזוי
משונה געשליפֿען. אז אפילו אן אפּאָלאָ זההט אויס
אין זיי ווי א קאַריקאַטור אין צוויבעל אונז צו לאַכען.
הייַנריך היינע.

ש. י. אימבערס ביבליאָגראַפֿיע. (אויבערזעצונגען פֿון דער וועלטליטעראַטור) נומער 1: הייַנריך היינע–ליעדער. אויבערזעצט פֿון ש. י. אימבער. פֿאַרלאַג „בייַלאַד" ווילנע 1920.

אימבערס אויבערזעצונגען פֿון היינען קאָן מען זעהר פֿשוט אויסטיילען אין צוויי קאַטעגאָריעס: אין „געטרייַע" אין „פֿרייַע אויבערזעצונגען. „געטרייַע" — דאָס זענען אזוינע אויבערזעצונגען, וואָס אימבער האָט געמיינט, אז וועגן מען שרייבט אויבער דעם דייטשען טעקסט סיס ידישע אותיות, סיס די אייגענע וועלטער אין סיס דיזעלביגע גראַמען. אין דאָס שוין א ידישע אויבערזעצונג. למשל:

טויט־הונגעריגע, מידע פֿאַלען צו
די אָרעמסע. פֿון פֿאַליעזען האַלב־טויט
צו רייַז סיס מילכיק אין צו שווארצען בריוט
אין צו דערקווייקענדיגער קישענסע־דות.

אין קוסט דער חלום. זעהען זיי די זון.
דעם גרינעם סאד אין בייסלקע דויבע פֿון
די צייַטיגע וויינפֿערלקע. און סיס א שער
שערט עמיצער. א גוטער. כיוויס נישט ווער.
באזונדער יעדען איינעם אָן אין שוים
פֿיל רויטע וויינפֿערלקע. וו׳ וויינשטיל גרוים.

(„הונדערט פֿאָעטען", זייט 29)

איך חאָב סיס א כיוון צוזידט איינעם פֿון יענע פֿאַנטעזן. וועלכע זענען אייגענטליכ נישט קיין אָפּציעלע — נאָטור־לידער. כדי דוקא דערבייַ צו באַווייזען, וי׳ הארמאָניש עס גיבען זיך צוזאַמען בייַ קעניגסבערגען דאס אָריגינעל. אויסצוגיג. אויסדרוק אימשטענ נאליזישע שטעטעל סיס יענע אינטענסיוון. סיס רייכע פֿאַרבען אָנגעזעטיגטע נאטור־בילדער. וועלכע אכטען קענינגס־בערגס שפּראַך סיס דעם שנאַרקען וויניגען דוסט פֿון אלטע טונקלע סאַדען.

קענינגסבערגס טיפֿע נאטור־פֿאַבונדענקייט וויייזט זיך אויך אין דער אבסאָלוטער אידענטיטעט צווישען זיין דיכטערישער איבערלעבונג אין זיין שפּראַך. וועלכע איז אפילו אָפּ נישט גאנץ פֿרי פֿון לאָקאַליזמען אין סינטאַקטישע עקספּרעסיענטן. דער חסרון איז אבער נור אַן אויסערליכער. בעצם איז זיין שפּראַך א חלק פֿון זיין רייַכער נאטור. ער אויסדרוקט נישט נישט וויניג בילדער און שטימונגען אין דער שפּראַך — ער לעבט זיי אריין אין אויר. ער שאַפֿט זיי אינס וואַרט. דאס איז אפּילו. דאָכט זיך. אן אלטער אלגעמיינער אמת. וועלכער גילט פֿאר יעדער אינעיגער דיכטערישער שאַפֿונג. בייַ אונז אבער מוז דאָס דאָך באַוונדער אדויסגעהאָבן ווערען. וואַרין בייַ אונז איז אין די לעצטע יאהרען אויפֿגעקומען א סאַדנע שפּעציעס סאדער־נע דיכטער. וועלכע פרובען זיך אריינצאַפֿען אין דער אייבינקייט אריין אדער אָפֿם „דיכטער אהן א שפּראַך". אין דאס איז געוועהנליך שוין פֿאַר זיך אליין א סימן פֿון גרויסקייט. אדער — נאָך אריגינעלער — באטשי נישט קיין דיכטער. האבען זיי דאָך זייער אייגענס א שפּראַך אין בילדען אייגענטליך אין אייגענע קאטעגאָריע: שפּראַך־דיכטער. שפּראַך אין בייַ דער דאזיגער דיכטערישער שפּעציעס ידענפֿאַלס עפּעס. וואָס אדער מען האט עס און מען באדארף גאר נישט סתּהר דאצו. אדער מען האט עס נישט און שפּעציאליזירט זיך דערפֿאַר אויף — שנום־לשון.

אט דער נייסטער ליטעראַרישער קאמפֿאַרט פֿעהלט לחלוטין דעם „אלטפֿרענקישען" דוד קעניגס־בערג און א סימ באַקי דאָפֿאר ווערט הייטט קעניגסבערג צוגעדעכטע צו יענע דיכטער. וועלכע חזרין זיך איבער כסדר. לעבען אין איין גרונד בעפּיהל. שפּענן זיך אוים זעהר שנעל. ווערען שטיל און פֿאַרלוירען.

אבער אָך סיין. אז אט די זענען באקי די אסת׳ק. אויסדרוועהלטע קינסטלער. וועלכע לעבען שטענדיג אין איין גרונדגעפֿיהל. אין איין גרונדשטימונג. שפּענן זיך אוים זעהר שנעל. ווערען ווידער פֿריש באנייט אין געהנען אין דער וועלט פֿון אייבינקייט צו אייבינקייט.

מלך כ. / היינע אין אימבערס שפּיגעל

אימבער	היינע
אין וואָלטן די נאַכטיגאַלן	Und wüßten's die Nachtigallen,
געוואוסט, ווי מיין זעלע איז קראַנק,	Wie ich so traurig und krank,
זיי וואָלטן גלאַזט ערשאַלן	Sie ließen fröhlich erschallen
א לויבליכען טרייסט־געזאַנג.	Erquickenden Gesang.
ווי קאָנען די אַלע דאָס ווייסן?	Die alle können's nicht wissen,
עס ווייסט נור איינע מיין שמערץ —	Nur eine kennt meinen Schmerz;
זי האָט דאָך אַליין צערייסן,	Sie hat ja selbst zerrissen,
צעריסען אין מיר דאָס האַרץ.	Zerrissen mir das Herz.

אָדער:

אימבער	היינע
באַטראַכטען מיט זאַנפטליכע אויגען,	Betrachten mit blinzelnden Augen,
ווי אַלעס ראָמאַנטיש בליהט,	Wie alles romantisch blüht,
מיט לאַנגע אויערן זויגען	Mit langen Ohren saugen
זיי איין די ספּיגעלעכס ליעד.	Sie ein der Spatzen Lied.
איך אָבער פֿאַרהענג דן פֿענסטער	Ich aber verhänge die Fenster
פֿון צימער מיט שוואַרצען טוך —	Des Zimmers mit schwarzem Tuch,
עס מאַכען מיר מיינע גשפּענסטער	Es machen mir meine Gespenster
אפילו ביי טאָג א בעזוך.	Sogar einen Tagesbesuch.

אָדער:

אימבער	היינע
איך האָב אסך בלאַסע לייכען	Da hab ich viel blaße Leichen
בעשוואוירען מיט ציבעריאַכען,	Beschworen mit Wortesmacht,
זיי ווילן איצט נישט מעהר ווייכען	Die wollen nun nicht mehr weichen
צוריק אין זייער אַלטער נאַכט.	Zurück in die alte Naeht.

אָדער:

אימבער	היינע
דער מאָנד איז איהר בעליעבטער,	Der Mond, der ist ihr Buhle,
ער וועקט די מיט זיין ליכט,	Er weckt sie mit seinem Licht,
און איהם עטשליעפרט די פֿרייונדליך	Und ihm entschliefert sie freundlich
דאָס פֿרומע בלומענגעזיכט.	Ihr frommes Blumengesicht.

אָדער:

דא וואָלט איך געקאָנט ציטירען נאך אין ערציג אזויע איבערזעצונגען.

אימבער האָט זיך אָבער אויך עריבויבט היינע צו איבערזעצען. דאָס הייבט ער האָט געהאט די העזה. היינעס בולדער אין גרמאַנקען פֿערבינטען מיט זיינע אויגענ. אימבערישע — אין אלין דאָס צוליב דעם גראָס. וועלכען אימבער האלט וויזט אים פֿאַרן וויכטיגסטען אַרבייט פֿון אָפּצוזיץ. למשל:

אימבער	היינע
ווי בלוט איהר ליב, ווי גלוט איהר קוש,	Sie schmiegt sich an mich wie ein Reh,
דאָך ווייגט זי אויך פֿיל ביטערניש.	Doch weint sie auch voll bittrem Weh.

אָדער:

אימבער	היינע
און גרויסע שטערען שענקען	Und Liebesweisen tönen
דיר שנראַהלען דוסטיד־דורכשטרויקט.	Wie du sie nie gehört.

אָדער:

אימבער	היינע
זיי האָבען דאָס ברויט מיר פֿערגיפֿטעט,	Sie haben das Brot mir vergiftet,
געמאַכט דאָס אויג מיר נאַס.	Sie gossen mir Gift ins Glas.

(אָבער איבערזיגע צייטן פֿון דעם ליד זענען דורכטרונקען אָפּגעשריבען — ווייל מע גראַמט זיך!)

אָדער:

אימבער	היינע
עס פֿליעסט מיין זעהר אין מיטען נאכט אפילו	Und vor den Augen wird mir trüb und trüber

אָדער:

אימבער	היינע
אין בליהען מיט די בלומען	Und aller Qual entnommen
אין זינגען זייער ליעד.	Und froh und selig sein.

אזוי זעהען אויס אימבערס „פֿרויי" איבערזעצונגען, זיי דערווייקען באַלד א „האַנגלעבער", אָדער זיי אימבער איבערזעצט דאָס ווי־אַזוי אויף ירדיש — א לאַבן אָהן אן עק.

היין אסך סבלוסבטישע אין גראַמאַטישע גרויזען (איך בין באַנג, ציווי גרעמאַדור, טלאַכלעך) זענען פֿארהאַנען אינם בובעל אויוועג ירדישע ווערטער: דער מאַנד, דער שוידאַנד, ערבלייבט, דריקען, דאָס ליעב (די געליבטע), דאס בילדנים, דאס ווילדנים, ענטשליעפֿט, די ליבען, שלייבען, עהגרייפֿען, ווייטערדוג פֿרוישים צו אַזא מין „שטיקעל אַרבייט" זענען אויבעדיג.

ע ר ק ל ע ר ו נ ג

א תשובה צום דיכטזאוךקאמיטעט.

אין מאטעט פֿון 7 יאנואר אין אין א אנדערע צייטונגען פֿראטעסטירט דער דיכטזאוךקאמיטעט געגען דער „גזירה" ווען דער פֿארלאג דער קוואל אין ווען איז בעיאנגען. אפֿדוקעמדיג דוכטזאמס „אפֿעלע" אהן דעם חסכם פֿון די ירדישע.

אוך אנערקען אין פֿרינציפ די טעטיגקייט פון דיכטזאן קאמיטעט, חגם אוך פֿערזעהנדליך טראג אויף זיך פֿאר דעם עצם פאקט קיין שום אחריות נים. ווייל מיין צוגרוים צום פֿארלאג איז נעשעהן שוין לאחר חמעשה. עס איז מיין חיב אבער, אלם איינציגער אנפֿיהרער פֿון פֿארלאג, פֿעסטצושטעלען די דאזיגע פאקטען:

1) לאנג, איידער די ביכער זענען ארויס אויפן מארק, גלויבן זיי די פיהרונג אין אריבער צו מיר. האט דער פֿארלאג געשיקט א שפּעציעלען שליח קיין ווארשע אויפֿ שלימלויבן מיטן צוזאג זיך פֿרייוצי אין ב. פינקעלשטיין.

2) דער דיכטזאהן־קאמיטעט האט זיך פֿארקאפֿדיעט אין סתם נישט געוואלט קיין אויסגלויבן. עס פֿרעגט זיך: ווייאלאז אז ער האט געוואהלן, אז עס איז שוין לאחר חמעשה. פארוואס האט ער נישט געשטעלט. וויינע תביעות דירעקט צום פֿארלאג אין ואל אפילו זיין בין צו פֿעריכטונג פֿון דער גאנצער אויפֿלאגע? עכעם מיר דאך דערמיט געשעהען. ווי מיינען די חשובע הערען? יעדעפֿאלם, מיט וואס פֿאר א ישור שרויס מען דא וועגען „גזולה".

3) דער פֿארלאג איז געווען אין איז בריוב צו דערפילען אלע תביעות פֿון אלע ירדישע. וויעט אבער דער דיכטזאהן־קאמיטעט, ווייטער „מאכען קולות פֿון א נגול — אזוי גיב אוך איבער דעם גאנצען ענין פֿאר א משפט פֿון ליטעראטען פֿון זשורנאליסטען פֿארוויין אין ווארשע.

אלע צייטונגען, וואס האבען איבערגעדרוקט דעם בריף פֿון דיכטזאהן־קאמיטעט, ווערען געבעטען, לטען האבת, אויך די דאזיגע ערקלערונג איבערצודרוקען.

פֿון נאמען פֿון פֿארלאג „דער קוואל"

משה זילבורג